

Kształtowanie krajobrazu Małopolski

ZAŁOŻENIA | PRIORYTETY | OPCJE

Kształtowanie krajobrazu Małopolski

ZAŁOŻENIA | PRIORYTETY | OPCJE

Kraków 2022

Publikacja została przygotowana w ramach prac nad sporządzeniem audytu krajobrazowego województwa małopolskiego, realizowanych przez Departament Zrównoważonego Rozwoju Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego

Dyrektor Departamentu Zrównoważonego Rozwoju:

Joanna Urbanowicz

Opracował zespół w składzie:

Magdalena Jaśkiewicz

Joanna Pabian

Sławomir Piróg

Janusz Sepioł

Miłosz Zankowski

Wszystkie zdjęcia umieszczone w publikacji zostały wykonane przez zespół autorski w trakcie prac terenowych

ISBN: 978-83-66580-97-8

Zadanie współfinansowane ze środków
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Krakowie

Szanowni Państwo!

Małopolska należy do regionów o największych zasobach przyrodniczych w Polsce, co powoduje, że cechuje się wyjątkowym zróżnicowaniem i bogactwem krajobrazów. Ze względu na występujące tu skarby zabudowy – zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich oraz unikatowe elementy przyrody ożywionej i nieożywionej, powinien on podlegać szczególnej ochronie.

Jednym z narzędzi o charakterze prawnym, mogących mieć wpływ na kształtowanie krajobrazu Małopolski, jest dokument audytu krajobrazowego, którego obowiązek sporządzenia należy do samorządu województwa. Efektem końcowym tego opracowania jest kompleksowa inwentaryzacja krajobrazów występujących w naszym regionie oraz określenie wniosków dla działań mających na celu zachowanie walorów przyrodniczo-kulturowych najcenniejszych obszarów.

Niniejsza publikacja stanowi kontynuację tematu kształtowania krajobrazu Małopolski w ramach prac nad audytem krajobrazowym. Opisane zostały w niej podstawowe założenia tego dokumentu, propozycje działań kształtowania krajobrazu przy uwzględnieniu obowiązujących instrumentów prawnych, a także przykłady rekomendacji do wdrożenia przez samorządy i inne organy administracji publicznej w celu ochrony krajobrazów priorytetowych.

Mam nadzieję, że to wydawnictwo przybliży Państwu wiedzę o krajobrazach Małopolski oraz posłuży do wspólnego podjęcia działań na rzecz zachowania ich walorów. Serdecznie zapraszam do lektury.

Witold Kozłowski

Marszałek Województwa Małopolskiego

Spis treści

Wstęp.....	3
1. Założenia i przesłanki działań na rzecz krajobrazu	8
1.1. Znaczenie krajobrazu	8
1.2. Cele i założenia ustawy krajobrazowej.....	9
1.3. Audyt jako kluczowe narzędzie działań na rzecz kształtowania krajobrazu	10
2. Priorytety działań na rzecz ochrony krajobrazu.....	14
2.1. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego	15
2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego	18
2.3. Działania w zakresie gminnego planowania przestrzennego	24
2.4. Działania w zakresie aktów prawnych ochrony przyrody.....	26
2.5. Działania dotyczące aktów prawnych w zakresie klimatu i turystyki.....	28
3. Opcje działań organów administracji i instytucji: rekomendacje i wnioski z prac nad audytem krajobrazowym województwa małopolskiego	32
3.1. Samorząd gminny	32
Rekomendacje dotyczące tworzenia nowych parków kulturowych.....	33
Rekomendacje dotyczące stosowania lokalnych form architektonicznych	34
Rekomendacje porządkujące wpływ reklamy na krajobraz	35
Rekomendacje w zakresie kontrolowania procesów rozpraszania zabudowy	38
3.2. Samorząd województwa	44
Obejmowanie kolejnych obszarów formami ochrony przyrody	46
Sporządzanie planów ochrony	48
Przykład wyznaczania stref ochrony krajobrazu (SOK) w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu w obrębie krajobrazów priorytetowych.....	50
3.3. Działania innych organów administracji publicznej.....	50
Zachowanie poziomu lesistości i funkcji lasów	51
Rozszerzanie listy rezerwatów	53
Skorygowanie zasięgu istniejących i tworzenie nowych parków narodowych	54
Poprawa stosunków wodnych.....	55
Obszarowa ochrona zabytków i działania rewitalizacyjne.....	56
Uwzględnienie wpływu infrastruktury technicznej na jakość krajobrazu.....	57
3.4. Wnioski	65
Spis rycin i ilustracji.....	66

1 Założenia i przesłanki działań na rzecz krajobrazu

Otoczające nas krajobrazy są efektem nawarstwiających się przez stulecia ludzkich działań w naturalnym środowisku. Zmiany krajobrazów to nieprzerwany proces, postępujący w różnym tempie i skali, zależny od przyczyn go wywołujących i okoliczności. Jego skutki są trwałe lub trudne do odwrócenia, czasem wręcz nieodwracalne. Dokonują się pod wpływem rozwoju społeczno-gospodarczego i ewolucji stosunku człowieka do natury. Zmieniające się systemy, pojawiające się idee i trendy, a wraz z nimi wielość indywidualnych przedsięwzięć, zostawiają materialne ślady w przestrzeni. Bywa, że działania ludzkie modyfikuje sama natura, upominając się o swoje prawa lub wkraczając w miejsca opuszczone przez człowieka.

Fizjonomia krajobrazu jest więc zapisem kolejnych faz rozwoju gospodarczego i zmian politycznych a równocześnie wyrazem cywilizacyjnej kultury społeczeństwa, jego priorytetów i hierarchii wartości. Krajobrazy to dziedzictwo materialne, wyrażające lokalną tożsamość, historię, niekiedy symbolikę.

1.1. Znaczenie krajobrazu

Dynamiczne przemiany gospodarczo-społeczne ostatnich dekad, niosąc nowe możliwości i budząc aspiracje, spowodowały radykalne przeobrażenia przestrzeni miejskich i wiejskich. Towarzyszyło im, często niefrasobliwe, przekonanie o coraz większej niezależności człowieka od przyrody i konieczności jej podporządkowania rosnącym potrzebom. W sytuacji postępującej liberalizacji i niespójności prawa w dziedzinie gospodarki przestrzennej, procesy inwestycyjne, podporządkowane regułom wolnego rynku, coraz częściej przynosiły zmiany zaskakujące, a czasem wręcz trudne do zaakceptowania. Suma indywidualnych przedsięwzięć inwestycyjnych (przy powszechności „wuzetek”, patologii „punktowych zmian” planów i ewolucji orzecznictwa sądów) nie dawała

możliwości planowania krajobrazu a często również nie zapewniała zwykłej logiki i porządku urbanistycznego. W rezultacie przypadkowość i chaos form i funkcji zagospodarowania, agresywne reklamy, niszczenie naturalnej przyrody, stawało się faktem dokonywanym wprawdzie zgodnie z prawem, ale za to w sprzeczności z podstawowymi regułami planowania, urbanistyki, racjonalnego gospodarowania przestrzenią, o krajobrazie nie wspominając.

Z czasem skutki wolnej gry o przestrzeń, dotąd krytykowane głównie przez środowiska specjalistów, zaczęły być szerzej dostrzegane i oceniane. Coraz częściej pojawiały się obywatelskie aktywności podejmowane w celu większej dbałości o wspólną przestrzeń. Równocześnie jednak krajobraz stał się towarem rynkowym. Jego ochrona, znaczenie społeczne i kulturowe nie zawsze mogło oprzeć się presji zysków, jaki przynosił. Tymczasem harmonia krajobrazu, która jest efektem różnorodnych ludzkich działań, to pochodna odpowiedzialnej i racjonalnej polityki przestrzennej. Jest ona nieosiągalna bez dobrze funkcjonującego systemu planowania przestrzennego, kultury budowlanej i co może jeszcze ważniejsze – kultury prawnej w gospodarce przestrzennej. Harmonijny i dobrze zagospodarowany krajobraz staje się miarą kultury zamieszkiwania, a więc w istocie poziomu cywilizacyjnego danego społeczeństwa. W tym sensie przemyślane, odpowiedzialne i konsekwentne działania na rzecz krajobrazu służą optymalizacji wykorzystania strategicznego, ograniczonego i nieodnawialnego zasobu jaką jest przestrzeń.

Obecnie coraz bardziej wzrasta przekonanie, że otaczające nas krajobrazy to otrzymane dziedzictwo. Należy je kształtować tak, aby ich uroda, harmonia i ład mogły być udziałem następnych pokoleń, aby przyczyniały się do budowania tożsamości i dobrobytu lokalnych społeczności, a także aby gospodarowanie nimi nie zdegrado-

wało środowiska, w którym żyjemy i żyć będą nasi następcy.

Taka filozofia leży u podstaw Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z roku 2000, międzynarodowej umowy ratyfikowanej przez Polskę 24 czerwca 2004 r. Ważne jest, że konwencja dotyczy wszystkich krajobrazów: wiejskich i miejskich, krajobrazów uznanych za piękne i wartościowe, ale również tych pospolitych lub zdegradowanych.

Jako sygnatariusz Konwencji, Polska przyjęła na siebie zobowiązanie prowadzenia świadomej polityki krajobrazowej, polegającej na:

- podnoszeniu świadomości społeczeństwa i edukacji w zakresie znaczenia wartości krajobrazów i ich roli w rozwoju;
- zidentyfikowaniu i charakterystyce swoich własnych krajobrazów, analizie sił i presji jakim są poddane i na tym tle dokonaniu oceny ich wartości;
- określeniu – w konsultacjach ze społeczeństwem – celów polityki krajobrazowej;
- wprowadzeniu w życie postanowień polityki krajobrazowej za pomocą odpowiednich instrumentów;
- międzynarodowej współpracy i wymianie doświadczeń w dziedzinie kształtowania krajobrazów.

Dziesięć lat po ratyfikowaniu Konwencji, w ramach realizacji podjętych zobowiązań, w polskim systemie prawnym pojawiła się „**Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**”, czyli tzw. „ustawa krajobrazowa”.

Do czasu jej uchwalenia – za wyjątkiem obszarów ustanowionych parków krajobrazowych – prawne regulacje dotyczące krajobrazu były w polskim prawodawstwie szczątkowe i rozdzielone pomiędzy przepisy o ochronie przyrody i dziedzictwa kulturowego. W ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, na mocy której dokonują się faktyczne zmiany w krajobrazie, pojęcie krajobrazu nie występowało w ogóle. Ład przestrzenny i zrównowa-

żony rozwój, jako podstawa wszelkich działań w przestrzeni, miały gwarantować uzyskiwanie pożądaných efektów.

Zmiany fizycznej przestrzeni dokonują się w wyniku splotu wielu czynników ze sfery gospodarczej, społecznej, politycznej oraz działań, tych podejmowanych i tych zaniechanych. Stąd też planowanie i kształtowanie krajobrazów nie istnieje w oderwaniu od innych dziedzin zarządzania. Jest wprawdzie bezpośrednio związane z planowaniem przestrzennym, ale nie może ograniczyć się do formalistycznego wypełnienia kolejnego obowiązku w procedurach sporządzania planów. Tylko wtedy, gdy zagadnienia jakości krajobrazu bardziej przenikną do powszechnej świadomości i staną się nieodłącznym elementem zarządzania odpowiednio na wszystkich poziomach, krajobraz będzie mógł być kształtowany w sposób racjonalny.

Takie podejście otworzyła ustawa krajobrazowa, która stanowi istotny zwrot w dotychczasowej polityce ochrony przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa Polski. Po pierwsze dlatego, że preferuje podejście zintegrowane, po drugie zaś, że przenosi znaczący ciężar odpowiedzialności na samorząd wojewódzki, powierzając mu sporządzenie audytu i wyposażając w nowe kompetencje oddziaływania na kształtowanie prawa lokalnego. Jakość krajobrazów priorytetowych uzyskuje tym samym rangę regionalną. Obliguje to samorządy wojewódzkie, by w ramach swych strategii i planów rozwoju uwzględniły politykę kształtowania krajobrazu.

1.2. Cele i założenia ustawy krajobrazowej

Podstawowym celem ustawy krajobrazowej było stworzenie podstaw prawnych, umożliwiających skuteczniejsze niż dotąd przeciwdziałanie niekorzystnym zmianom krajobrazów oraz zwiększenie możliwości kształtowania tych, które uznane zostaną za wartościowe i ważne.

Przepisy ustawy krajobrazowej przede wszystkim zdefiniowały podstawowe pojęcia takie jak: reklama w przestrzeni publicznej, tablica reklamowa, urządzenie reklamowe, szyld, krajobraz czy krajobraz priorytetowy.

Ustawa wyposaża samorządy gmin w instrumenty prawne, pozwalające na bardziej skuteczną ochronę przestrzeni przed chaosem i niską jakością reklam oraz małej architektury. Gminy uzyskały również prawo pobierania opłat reklamowych i naliczania kar za nieprzestrzeganie lokalnych przepisów. Ustalenia audytu, uwzględniane w dokumentach planistycznych, dadzą gminom mocne podstawy i uzasadnienie do formułowania zapisów dotyczących kształtowania i ochrony najbardziej wartościowych krajobrazów.

Samorządom wojewódzkim powierzono opracowanie i uchwalenie audytów krajobrazowych, które mają prezentować kompleksowe spojrzenie na całość zasobów krajobrazowych w Polsce. Jednolita w skali kraju ocena zasobów oraz wyodrębnianie krajobrazów priorytetowych ma na celu zobiektywizowanie klasyfikacji i dostarczenie porównywalnych wyników ocen. Daje to również szanse dostrzeżenia wartości krajobrazów słabo rozpoznanych i dotąd niedocenianych.

Z tych powodów metodyka opracowania audytu, stopień szczegółowości oraz standard zapisu jest precyzyjnie regulowany przepisami Rozporządzenia Rady Ministrów¹. Zapisy zawarte w tym dokumencie obejmują pięć obszarów działań:

- identyfikację i charakterystykę krajobrazów na całym obszarze województwa;
- ocenę zidentyfikowanych krajobrazów, uwzględniając obiekty i obszary już objęte różnymi regulacjami szczegółowymi (ochroną zabytków, ochroną przyrody, siecią Rezerwatów Biosfery etc);
- wielokryterialną selekcję krajobrazów priorytetowych wg zadanych algorytmów;
- wskazanie zagrożeń dla możliwości zachowania wartości krajobrazów priorytetowych, określające również ich charakter i skalę;
- sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących kształtowania

¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych

i ochrony tych krajobrazów priorytetowych, w tym również lokalnych form architektonicznych zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Audyt będzie więc jednolitą w skali kraju inwentaryzacją i oceną zasobów krajobrazowych, sporządzoną w jednym czasie. W myśl przepisów ustawy marszałek województwa ma obowiązek sporządzać audyt krajobrazowy co najmniej raz na 20 lat. Duże znaczenie kapitału krajobrazowego dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa powoduje, że w tak długim przedziale czasowym zasadnym jest monitorowanie zachodzących zmian krajobrazowych. Raport powinien być sporządzany w ciągu każdej kadencji samorządu wojewódzkiego, czyli raz na 5 lat.

1.3. Audyt jako kluczowe narzędzie działań na rzecz kształtowania krajobrazu

Za pomocą audytu krajobrazowego polityka ta powinna dostarczać argumentów do podejmowania decyzji o miejscach alokacji środków rozwojowych dla różnych działań. Na poziomie regionu przykładowymi działaniami w zakresie skoordynowanej polityki krajobrazowej są:

- edukacja m.in. poprzez popularyzowanie zagadnień krajobrazowych i promowanie dobrych rozwiązań;
- ustanawianie priorytetów w zakresie rewitalizacji miast, odnowy wsi i wsparcia z zakresu dziedzictwa kulturowego;
- dofinansowanie tych przedsięwzięć z zakresu zrównoważonego rozwoju turystyki (np. parki wypoczynku i rekreacji, szlaki turystyczne i rowerowe z potrzebną infrastrukturą, platformy widokowe), które mogą dzięki temu stać się elementem podnoszenia świadomości mieszkańców w zakresie kształtowania krajobrazu i mają pozytywny lub przynajmniej neutralny wpływ na krajobraz;

- dofinansowanie zadań/programów z zakresu poprawy jakości przestrzeni rolniczej (np. ochrony gruntów rolnych, zadrzewienia śródpolne, mikro-zbiorniki);
- ustanawianie zachęt dla gmin w podejmowaniu uchwał krajobrazowych, ustanawianiu parków kulturowych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i pomników przyrody;
- ustanawianie parków krajobrazowych i stref chronionego krajobrazu wraz z uchwalaniem planów ich ochrony oraz rekomendowanie nowych lub korekty granic istniejących parków narodowych, ustanawianie rezerwatów;
- przeznaczanie środków polityki regionalnej na wsparcie terytoriów, na których ustanawiane są różne formy ochrony;
- ograniczenie lub zakaz umieszczania reklam wzdłuż dróg wojewódzkich w obszarach cennych krajobrazowo,
- wsparcie systemowe działań na rzecz poprawy klimatu.

Przeprowadzenie audytu krajobrazowego ma zapewnić właściwą ocenę ochrony krajobrazów i możliwości ich kształtowania. Krajobraz powinien być oceniany w szczególności z punktu widzenia przyrodniczego i znaczenia kulturowego, częstotliwości występowania na obszarze kraju oraz stanu zachowania. W szczególności audyt krajobrazowy określa:

- krajobrazy występujące na obszarze danego województwa,
- lokalizację krajobrazów priorytetowych,
- lokalizację i granice: parków kulturowych, parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach,

- zagrożenia dla możliwości zachowania wartości krajobrazów,
- rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów.

Tym samym audyty należy uznać za kluczowe narzędzia działań władz na szczeblu wojewódzkim na rzecz kształtowania krajobrazu. Mogą one przyczynić się do poprawy stanu krajobrazów Małopolski, przy założeniu że będą prowadzone stale i konsekwentnie, a po pewnych modyfikacjach, kontynuowane w perspektywie dekad. Uzyskane długoterminowe efekty będą zwiększały nie tylko walory typowo przyrodnicze i kulturowe, ale podniosą wartość ekonomiczną obszarów zlokalizowanych w ramach poszczególnych krajobrazów. Renta danego obszaru stanie się tym większa, im więcej zachowa się jej walorów i utrzyma lub nawet wzmocni atrakcyjność do osiedlenia, prowadzenia działalności gospodarczej czy wysokiej jakości produkcji rolniczej. Działania są tym istotniejsze w Małopolsce, bo występuje tu wyjątkowe zróżnicowanie i mnogość cennych krajobrazów. Nie jest to jednak nieograniczony zasób, a możliwości czerpania z niego nie są nieskończone. Jeśli nie zostaną podjęte w porę działania mające na celu ich planowaną ochronę, to wiele z unikatowych, pod względem przyrodniczym i kulturowym, krajobrazów może obniżyć lub utracić swój potencjał.

2 Priorytety działań na rzecz ochrony krajobrazu

Instrumenty służące ochronie krajobrazu odnoszą się zarówno do terytorium województwa kompleksowo, jak też czasem znajdują zastosowanie w bardzo wąskim zakresie tematycznym oraz lokalnym. W dalszej części przedstawiono przegląd działań na rzecz kształtowania krajobrazu z zastosowaniem tych instrumentów, które są podejmowane w Małopolsce. Obejmują one takie zakresy jak: rozwój gospodarczy, klimat, podejmowanie/tworzenie aktów planowania przestrzennego, ochronę przyrody, zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, atrakcyjność turystyczną.

Aktywności związane ze zrównoważonym kształtowaniem krajobrazów są wspierane przez dokumenty i akty prawne zarówno szczebla europejskiego, jak i krajowego – rządowego, regionalnego i lokalnego. **Europejska Konwencja Krajobrazowa** określiła ramy i kierunki działań „w zakresie krajobrazu”, a najważniejsze z nich sformułowano w następujący sposób:

- istnieje potrzeba wyrażenia przez organy publiczne ogólnych zasad, strategii i wytycznych, które pozwalają podejmować specjalne środki ukierunkowane na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazów;
- ochrona krajobrazu to działania na rzecz zachowania i utrzymywania ważnych lub charakterystycznych cech krajobrazu;
- planowanie krajobrazu – skuteczne działania perspektywiczne mające na celu powiększenie, odtworzenie lub utworzenie krajobrazów;
- gospodarowanie krajobrazem – działanie z perspektywy trwałego i zrównoważonego rozwoju, w celu zapewnienia regularnego podtrzymania krajobrazu tak, aby kierować i har-

monizować jego zmiany wynikające z procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych;

- zintegrowanie krajobrazu z własną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego oraz własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, jak również z wszelką inną polityką, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz.

Ustawa o ochronie przyrody określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu, w tym wskazuje na konieczność ochrony walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień. Walory krajobrazowe rozumiane są jako wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, estetyczno-widokowe obszaru oraz związaną z nimi rzeźbą terenu i składniki przyrody oraz elementy cywilizacyjne, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (uopizp), obok konieczności cyklicznego (nie rzadziej niż raz na 20 lat) przeprowadzania audytu krajobrazowego, wprost wskazuje na „krajobrazy priorytetowe”.

Odpowiednio zaprojektowana i wdrażana polityka krajobrazowa powinna aktywnie wspierać takie działania, które – wypełniając kryteria strategii województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa, a w przyszłości zintegrowanego planu rozwoju – ustanawiają jednolity kierunek realizacji dokumentów formalnych różnych szczebli.

Ryc. 1. Krajobraz Beskidu Wyspowego

2.1. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego

Jednym z podstawowych dokumentów mających wpływ na kształtowanie oraz ochronę krajobrazu regionu jest Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego „Małopolska 2030”. To najważniejszy dokument samorządu województwa, określający obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, prowadzonej w przestrzeni regionalnej. Uchwalona przez Sejmik Województwa Małopolskiego w dniu 17.12.2020 r. zakłada podjęcie działań na wielu płaszczyznach, w tym:

W obszarze „Klimat i środowisko”. Głównymi kierunkami działań Strategii w tym obszarze są:

1. Ochrona przyrody i różnorodności biologicznej poprzez kształtowanie systemu przyrodniczego polegająca m.in. na:

- powstawaniu nowych parków krajobrazowych zgodnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego;
- objęciu planami ochrony wszystkich parków krajobrazowych województwa małopolskiego w celu m.in. czynnej ochrony istniejących i zanikających ekosystemów;
- kształtowaniu zrównoważonej polityki rozwoju przestrzennego na obszarach węzłowych i w korytarzach ekologicznych;
- działaniach na rzecz ochrony lasów i zwiększania lesistości Małopolski oraz dostosowanie składu gatunkowego do zmian klimatycznych;
- zrównoważone kształtowanie zagospodarowania dolin rzecznych jako kluczowych korytarzy ekologicznych, w tym działania renaturyzacyjne.

Ryc. 2. Panorama widokowa wzdłuż drogi lokalnej na Podhalu

2. Kształtowanie i ochrona krajobrazu Małopolski polegające m.in. na:

- sporządzeniu audytu krajobrazowego, monitorowaniu zmian w zagospodarowaniu przestrzeni oraz wsparciu gmin aktywnie wdrażających polityki, plany i programy ochrony i kształtowania krajobrazu priorytetowego wyznaczonego w audycie;
- ochronie walorów widokowych wzdłuż atrakcyjnych krajobrazowo ciągów komunikacyjnych poprzez m.in. odpowiednie przepisy dotyczące reklam i wprowadzanie „obudowy dróg zielenią” lub zazielenionych ekranów czy lokalizację odpowiedniej infrastruktury związanej z punktami widokowymi;
- ochronie przestrzeni publicznych historycznych centrów miast poprzez odpowiednie regulacje dotyczące reklam, szyldów i obiektów małej architektury;
- adaptacji terenów poeksploatacyjnych i poprzemysłowych na cele gospodarcze i rekreacyjne, w tym po-

przez tworzenie zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej, z uwzględnieniem również aspektu przyrodniczego i dydaktycznego;

- budowie ciągów drogowych z dostosowaniem do zasad ochrony krajobrazu województwa.²

W obszarze „Rozwój zrównoważony terytorialnie” głównymi kierunkami są:

1. Zachowanie ładu przestrzennego, dostępności i estetyki przestrzeni województwa:

- wspieranie gmin w procesach planowania przestrzennego, m.in. poprzez informowanie o zagrożeniach związanych z brakiem prowadzenia zrównoważonej polityki przestrzennej;
- prowadzenie działań edukacyjnych i promocyjnych, mających na celu zakorzenienie w mieszkańcach Małopolski

² Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego

chęci zmiany swojego otoczenia i zwracania uwagi na estetykę przestrzeni;

- wspieranie tworzenia nowych, atrakcyjnych i dostępnych przestrzeni publicznych oraz wzmacnianie działań mających na celu poprawę jakości istniejących przestrzeni publicznych, w szczególności w zwartych, centralnych dzielnicach miast;
- tworzenie parków kulturowych, w szczególności na terenach zabytkowych układów urbanistycznych;
- prowadzenie zrównoważonej polityki przestrzennej, sprzyjającej powstawaniu systemu terenów zieleni wspierającego bioróżnorodność, tj. spójnego oraz opartego nie tylko na terenach zieleni urządzonej, ale także na zieleni o charakterze naturalnym i półnaturalnym;
- promowanie działań zmierzających do poprawy jakości, bezpieczeństwa i dostępności przestrzeni publicznych, stanu budynków i ich otoczenia, jakości zarządzania terenów zielonych oraz wskazywanie i popularyzacja dobrych praktyk poprzez edukację społeczną;

- podnoszenie wiedzy, kompetencji i umiejętności przedstawicieli zawodów tworzących i modernizujących przestrzenie publiczne w zakresie ich dostępności.

2. Przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji i rozpraszaniu zabudowy:

- realizacja koncepcji osadnictwa zwartego i koncepcji zrównoważonego rozwoju miast i obszarów wiejskich w celu ograniczania niekontrolowanego osadnictwa na terenach wiejskich;
- przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji na terenach otwartych oraz atrakcyjnych krajobrazowo i turystycznie;
- spójna polityka przestrzenna, wychodząca poza granice administracyjne gmin;
- przywrócenie funkcji zabytkowych centów miast, aby stawały się lepszym miejscem do życia dla ich mieszkańców.

Ryc. 3. Przykład krajobrazu proponowanego do zalesienia

Jak wynika z postulatów sformułowanych w „Strategii...”, opracowanie audytu krajobrazowego oraz wyznaczenie w jego ramach najcenniejszych krajobrazów Małopolski może skutecznie przyczynić się do wdrożenia odpowiedniej polityki ochrony i kształtowania krajobrazów. Zalecenia określone dla konkretnych typów krajobrazów w tym dokumencie mogą nakreślać potencjalne obszary funkcjonalne dla krajobrazów priorytetowych, wyznaczonych w audycie krajobrazowym. I tak np. dla obszarów leśnych można zalecać wdrożenie programów służących zalesianiu oraz zadrzewianiu w celu wzbogacenia różnorodności biologicznej. Jest to szczególnie istotne na terenach miejskich, ubogich w drzewostan oraz na terenach rolnych, gdzie zanika intensywna gospodarka. Innym rozwiązaniem dla obszarów leśnych może być wprowadzanie gatunków liściastych na terenach predysponowanych przyrodniczo, które to gatunki są zazwyczaj bardziej odporne na niekorzystne działania czynników klimatycznych. Z kolei dla terenów poeksploatacyjnych czy też przemysłowych można zalecać podjęcie działań rewitalizacyjnych w dawnych wyrobiskach, przekształcając je w atrakcyjną przestrzeń rekreacyjną, w tym poprzez tworzenie zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej.

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego zwraca również uwagę na problem „zaśmiecenia” krajobrazu reklamami, zwłaszcza wzdłuż atrakcyjnych widokowo dróg i historycznych fragmentów małopolskich miast. Działania zapobiegające rozwojowi tego negatywnego zjawiska stanowią jeden z ważniejszych elementów audytu krajobrazowego. Rozwiązaniem hamującym proces tzw. „szyldozy” może być rekomendowanie gminom niezwłocznego rozpoczęcia prac nad uchwałami krajobrazowymi i ich uchwalenie. Szczegóły dotyczące tego aktu prawa miejscowego przedstawiono w następnym podrozdziale.

2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Przyjęty w 2018 roku uchwałą Sejmiku Województwa Małopolskiego **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopol-**

skiego (PZPWM) wskazuje, że celem rozwoju przestrzennego Małopolski jest utrzymanie lub poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu oraz zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i standardów jakości życia mieszkańców. Wskazuje także ramowe działania dotyczące ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, tj.:

- wzmocnienie faktycznej ochrony i zaplanowanego kształtowania najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej, w tym zapisów audytu krajobrazowego;
- rewitalizację i rewaloryzację najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;
- zrównoważony rozwój różnych form gospodarowania zachowujących potencjał i wartości środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu.

W PZPWM dostrzeżono też, że różnorodność ukształtowania naturalnego krajobrazu jest czynnikiem wpływającym na różne formy krajobrazu kulturowego. Wyróżniającym się obszarem jest Podhale zachowujące tradycyjną zabudowę. Pozostały tu liczne przykłady drewnianej architektury sakralnej. Należą one do najstarszych (XV w.) i najpiękniejszych świątyń drewnianych Małopolski. Walory Podhala podnosi wciąż żywa tu kultura, folklor i tradycje, strój i gwara.

Kolejnym cennym obszarem jest zespół architektury Spisza i jego kościoły, to jedne z najcenniejszych zabytków architektury tego terenu. Czytelne do dziś są układy ruralistyczne wsi Frydman i Kacwin z układem zagród w stylu frankońskim. W rejonie tym zachował się również zamek w Niedzicy pochodzący z XIII w.

W PZPWM wskazano, że charakterystycznym obszarem krajobrazu kulturowego Małopolski są powstające od XIX w. liczne uzdrowiska karpackie. Większość do dziś zachowała swój historyczny układ przestrzenny i zabudowę uzdrowską. Należą do nich Krynica, Muszyna,

Piwniczna i Szczawnica. Architektura uzdrowisk karpackich wzorowana była na willach szwajcarskich i tyrolskich.

Nadto ważnym kulturowo i etnograficznie jest obszar Beskidu Niskiego z wpisanymi w naturalny krajobraz drewnianymi cerkwiami oraz tradycyjną kulturą łemkowską. Większość z cerkwi powstała w XVII w., a do najstarszych należą obiekty w Powroźniku, Kwiatoniu, Bereście, Jastrzębiku, Wojkowej, Tyliczu, Bartnem i Brunarach. Od północy przystaje do Beskidu Niskiego Obniżenie Gorlickie, gdzie cerkwie ustępują miejsca kościołom rzymsko-katolickim (Binarowa, Ptaszkowa, Sękowa, Szalowa, Szymbark).

Na terenie województwa PZPWM podkreśla także walory dawnego szlaku handlowego broniowego zamkami. Możemy je podziwiać w miejscowościach: Rytró, Czchów, Rożnów i Melsztyn pochodzące z XIV-XV w., gdzie zachowały się ruiny zamków obronnych. W tym rejonie znajdują się cenne obiekty sakralne w Tropiu, Czchowiu i Zakliczynie. W dwóch ostatnich zachowały się ważne, małomiasteczkowe układy urbanistyczne z zachowaną drewnianą zabudową, a w przypadku Zakliczyna również z XIX-wiecznym ratuszem.

Kolejnym, istotnym krajobrazowo obszarem jest Beskid Wyspowy po Pogórze Wielickie. Tam licznie zachowały się zarówno historyczne układy urbanistyczne (Dobczyce, Wieliczka), jak i obiekty architektury sakralnej (drewniane kościoły w Dobrej, Kasinie Wielkiej, Skrzydłnej, Jodłowniku, Wiśniowej, Raciechowicach i Wieliczce) oraz kościół z klasztorem w Szczyrzycu.

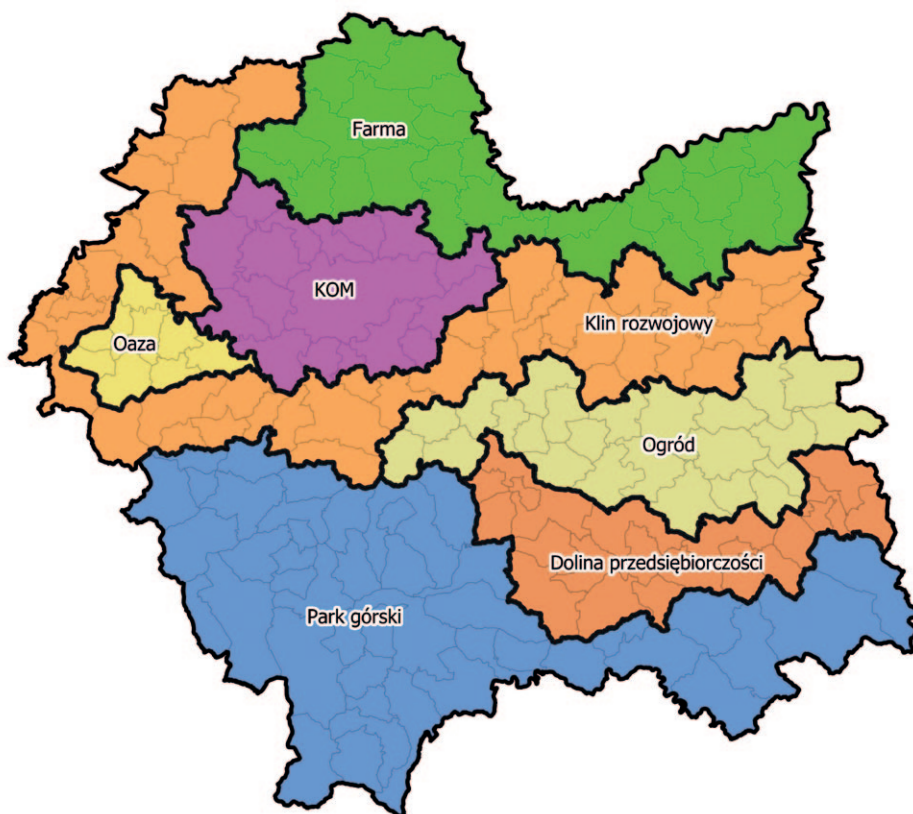
Wysoce atrakcyjnym pod względem kulturowo-przyrodniczym jest obszar Jurajskich Parków Krajobrazowych. Tu architektura została wpisana w krajobraz licznych skałek wapiennych oraz głębokich dolin, czasem z zachowanym rolnictwem lub stawami. Zachowały się tu zamki w Korzkwi, Pieskowej Skale, a także ruiny w Ojcowie, Rabsztynie, Bydlinie, Rudnie i Lipowcu. Do atrakcji należy również klasztor w Czernej, kościoły w Korzkwi, Giebułtowiu, Zielonkach, Krzeszowicach, Tenczynku, Rudnie, Alwerni, Jerzmanowicach, Sułoszowej i Jangrocie oraz kościoły drewniane w Paczółtowicach, Rodakach i Raclawicach.

W PZPWM Małopolskę podzielono na 7 terytoriów, tzw. obszarów funkcjonalno-krajobrazowych. Podstawą do tej taksonomii były: cechy ekonomiczno-gospodarcze, problemy przestrzenne, elementy ukształtowania terenu, krajobrazu oraz zasoby przyrody nieożywionej. Wydzielenie tych obszarów ma ułatwić wdrażanie polityki zagospodarowania przestrzennego województwa, adresując do poszczególnych terytoriów różne zidentyfikowane zagrożenia i potencjałami działania. Są to następujące obszary, a w nich konkretne działania:

1. Obszar funkcjonalny „Farma” wyróżnia się dominacją rolniczego zagospodarowania, z wysokim udziałem gleb o najwyższych klasach bonitacyjnych. Stanowi nie tylko zaplecze żywnościowe dla aglomeracji krakowskiej i tarnowskiej, ale także ważny obszar produkcji warzywniczej. Północno-zachodnia część „Farmy” zlokalizowana jest w silnie zróżnicowanym pod względem rzeźby obszarze wyżyn – Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, Wyżyny Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickiego. Część wschodnia położona jest na równinnej Nizinie Nadwiślańskiej i Płaskowyżu Tarnowskim.

Problemem stanowiącym zagrożenie dla utrzymania i rozwoju produkcji rolnej w zachodniej części tego obszaru są procesy erozyjne, na które narażone są urodzajne gleby lessowe. Z kolei równinne tereny wschodniej części obszaru położone są w terenach zagrożonych powodzią. Najważniejszą kwestią dla zachowania rolniczego charakteru obszaru jest utrzymanie (lub polepszenie) jakości przestrzeni produkcyjnej poprzez ochronę gleb najwyższej jakości przed przekształceniami na cele nierolnicze, ochronę przed naturalną sukcesją roślinną oraz zapewnienie dobrego stanu melioracji.

Wprowadzenie zadrzewień i zalesień śródpolnych, a także tworzenie małych zbiorników wodnych powinno przyczynić się do poprawy stanu środowiska, w tym do zwiększenia bioróżnorodności i ograniczenia erozji wodnej i wietrznej, na które najbardziej narażone są lessowe gleby. Małe zbiorniki wodne wpłyną korzystnie na zmiany stosunków wodnych i mikroklimatycznych. Prace na

Ryc. 4. Siedem głównych obszarów funkcjonalnych wg PZPWM

rzecz poprawy stosunków wodnych będą realizowane poprzez projekty zakresu mikroretencji oraz zadrzewiania międz. Zarówno zadrzewienia śródpolne, jak i małe zbiorniki wodne podniosą walory krajobrazowe.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej dla obszaru „Farma” to:

- kształtowanie terenów zadrzewień i zakrzewień śródpolnych;
- wyznaczanie terenów pod zadania z zakresu mikroretencji;
- planowanie zwartej zabudowy mieszkaniowej i zapobieganie procesom rozpraszania zabudowy;
- objęcie programami rewitalizacyjnymi centrów miast oraz kreacja centrów we wsiach gminnych z urządzoną atrakcyjną przestrzenią publiczną (zwłaszcza poprzez programy odnowy wsi);
- utworzenie parku kulturowego w Dolinie Prądnika (Ojców, Zamek Pieskowa Skała);

- zachowanie ciągłości korytarzy ekologicznych i obszarów węzłowych – Korytarz Doliny Wisły, Korytarz Wiśnicko-Lipnicki, Korytarz Ciężkowicko-Radłowski, obszar Radłowski, obszar Niepołomicki, rozumianej jako utrzymanie lub zapewnienie ciągłości tych korytarzy;
- ustalenia dotyczące sposobów i zasad ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu w obszarach parków krajobrazowych, sformułowane na podstawie planów ochrony tych parków;
- utworzenie Parku Krajobrazowego Lasów Radłowskich.

2. Obszar funkcjonalny „Klin rozwojowy” jest, z punktu widzenia geograficznego i krajobrazowego, różnorodny i nigdy nie stanowił jedności w sensie administracyjnym. Istnieją silne przesłanki społeczno-ekonomiczne i transportowe wskazujące na konieczność wyodrębnienia tego obszaru. Rozciąga się pomiędzy pasmem Pogórzy a pasmem gmin nadwiślańskich i czę-

ściowo Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Część zachodnia rozszerza się szeroko pomiędzy drogą krajową 94 Kraków – Olkusz a drogą 52 Kraków – Bielsko Biała, z osią autostrady A4 i linii kolejowej Kraków – Katowice.

Specyfiką tego obszaru jest występowanie licznych kolizji układu przyrodniczego – regionalnych i ponadregionalnych korytarzy ekologicznych o przebiegu południkowym, z wielką infrastrukturą techniczną – z reguły o przebiegu równoleżnikowym. Minimalizowanie tych konfliktów w obszarze węzłowym Puszczy Niepołomickiej i Lasów Radłowskich oraz na obszarze Jurajskim i Beskidu Małego, stanowi wyjątkowo złożone wyzwanie planistyczne i administracyjne.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru „Klin rozwojowy”:

- opracowanie koncepcji programowo-przestrzennej rozwoju otoczenia jeziora Mucharskiego,
- objęcie parkami kulturowymi najważniejszych zespołów urbanistycznych (Kalwaria Zebrzydowska, Lanckorona),
- zwrócenie uwagi na punkty kolizyjne układu przestrzennego i systemu wielkiej infrastruktury,
- opracowanie programów rewitalizacji miast lub ich części, zwłaszcza ośrodków subregionalnych (Tarnowa, Chrzanowa-Oświęcimia) i powiatowych (Olkusza, Wadowic, Bochni, Brzeska i Myślenic),
- wyprowadzenie dróg wojewódzkich poza obręb zabytkowych centrów miast,
- wytyczenie terenów pod zorganizowane/wspierane ze środków publicznych budownictwa mieszkaniowego.

3. Obszar funkcjonalny „Oaza” położony jest w Dolinie Górnej Wisły oraz częściowo Pogórzu Wilamowickim. Stanowi on enklawę wśród otaczających go intensywnie zurbanizowanych i rozwiniętych gospodarczo terenów obszaru funkcjonalnego „Klin rozwojo-

wy”. Oryginalną cechą obszaru Oaza jest występowanie wielkich rybnych stawów hodowlanych – jeszcze o średniowiecznej genezie – oraz licznych meandrów i starorzeczy Wisły, Skawy i Wieprzówki.

Obszar posiada unikalne walory przyrodnicze. Aż 20% jego powierzchni stanowią tereny prawnie chronione, zaś 8% to powierzchnie wód. Tędy przebiegają ważne korytarze ekologiczne: korytarz Wisły (korytarz o znaczeniu krajowym) oraz korytarz północ-południe łączący parki krajobrazowe Beskidów z obszarem parków jurajskich.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru Oaza:

- zabezpieczenie terenów po kątem stworzenia Parku Krajobrazowego Stawów Zatorskich;
- przeznaczenie terenów pod ewentualne kolejne parki rozrywki powinno mieć charakter zrównoważony i odpowiadać potencjalnym możliwościom komunikacyjnym obszaru;
- ochrona cennych obszarów przyrodniczych oraz regionalnych i ponadregionalnych korytarzy ekologicznych – uwzględnienie ich przebiegu w lokalnych aktach planistycznych.

4. Obszar funkcjonalny „Krakowski obszar metropolitalny” (KOM) jest geograficznie dość mocno zróżnicowany. W północno-zachodniej części jest to Wyżyna Olkuska, Rów Krzeszowski i Garb Tenczyński, gdzie znajdują się m.in. malownicze i cenne przyrodniczo Dolinki Krakowskie oraz Ojcowski Park Narodowy. W części północno-wschodniej i wschodniej rolnicza Wyżyna Miechowska, Płaskowyż Proszowicki oraz Nizina Nadwiślańska z rozległymi meandrami i starorzeczami Wisły. Z kolei południowa część to silnie pofałdowane o dużych wysokościach względnych Pogórze Wielickie. Niektóre z tych form pojawiają się w bliskim otoczeniu centrum Krakowa. Takie ukształtowanie terenu wpływa na trudność w przeprowadzeniu ciągów komunikacyjnych i innej infrastruktury liniowej oraz na warunki

klimatyczne, a położenie Krakowa w obniżeniu sprzyja niekorzystnym warunkom aerosanitar-
nym, w tym występowaniu smogu.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru KOM:

- dostosowanie wyznaczania nowych terenów zabudowy do realnego popytu i możliwości inwestycyjnych w zakresie towarzyszących im inwestycji infrastrukturalnych i społecznych;
- rewitalizacja centrów miast i miejscowości stanowiących siedziby gmin wokół Krakowa, jako element ograniczający dalsze rozpraszanie zabudowy oraz kreujący tożsamość lokalną;
- kształtowanie nowych terenów do zabudowy (mieszaniowej i usługowej, w tym biurowej – stanowiącej miejsca pracy) poprzez intensyfikację zagospodarowania terenów zainwestowanych w rejonach istniejących i planowanych przystanków Szybkiej Kolei Aglomeracyjnej, w powiązaniu z dostępem do atrakcyjnych przestrzeni publicznych i terenów zieleni;
- kształtowanie obszarów zurbanizowanych na zasadzie kontynuacji istniejącej struktury przestrzennej;
- przy wyznaczaniu nowych terenów inwestycyjnych konieczność ustalenia zasad utrzymania i zachowania ciągłości korytarzy ekologicznych wskazanych w PZPWM;
- ustalenia dotyczące sposobów i zasad ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu w obszarach parków krajobrazowych, sformułowane na podstawie planów ochrony tych parków;
- rozbudowa systemu publicznych parków i skwerów oraz sieci powiązań między nimi, a także rozwój zadrzewiania miasta i obszaru metropolitalnego w ramach zieleni ulicznej oraz zieleni towarzyszącej zabudowie, jako elementów podnoszących walory estetyczne

- oraz poprawiających jakość powietrza;
- powołanie nowych parków kulturowych (obok już istniejącego Kraków – Stare Miasto) w Krakowie (Kazimierz-Stradom z Bulwarami Wisły, Nowa Huta, Stare Podgórze z Krzemionkami) oraz w Czernej z Doliną Eliaszkówki;
- kształtowanie systemu powiązań Krakowa z obszarami rekreacji i wypoczynku w strefie suburbiów m.in. poprzez system ścieżek rowerowych;
- ochrona cennych przyrodniczo fragmentów KOM i opracowanie spójnego systemu ochrony tych obszarów w powiązaniu z terenami chronionymi poza KOM-em.

5. Obszar funkcjonalny „Ogród” obejmuje Pogórze: Wiśnickie, Rożnowskie, Ciężkowickie oraz część Beskidu Wyspowego (Pasma Łososińskie i Pasma Ciecienia). Największą rzeką przepływającą przez obszar jest Dunajec, który tworząc przełomy, oddziela Beskid Wyspowy od Pogórze Rożnowskiego, gdzie utworzono zbiorniki: Rożnowski i Czchowski. Inne większe ciek wodne to Łososina, Uszwica i Biała. Występują tu zarówno kompleksy leśne, szczególnie w wyższych partiach Pogórzy, jak i stosunkowo duża liczba pól użytkowanych rolniczo, przy jednoczesnym dużym ich rozdrobieniu i znacznym rozproszeniu struktury osadniczej. Walory krajobrazowe tego obszaru uzupełnia bogate dziedzictwo kulturowe – zwłaszcza zabytki architektury drewnianej. Elementy te składają się na atrakcyjny przyrodniczo obszar wzgórz, dolin, rzek, lasów, małych miasteczek, sadów i podworskich parków. Znajdują się tu 3 parki krajobrazowe: Wiśnicko-Lipnicki, Ciężkowicko-Rożnowski oraz Pasma Brzanki, a ponad 1/5 powierzchni obszaru stanowią tereny prawnie chronione.

Obszar „Ogród” jest atrakcyjnym krajobrazowo i kulturowo terenem, będąc dotychczas stosunkowo mniej znanym, zarówno przez mieszkańców innych części regionu, jak i gości spoza Małopolski. W całym obszarze znajdują się liczne zabytki: zamki, kościoły i założenia klasztorne, obiekty architektury drewnianej, dwory i pałace.

W przypadku zamków należy dodać, że tworzą one ciąg warowni nad Dunajcem (Trzewlin, Melsztyn, Czchów, Tropsztyn, Rożnów) i choć większość z nich jest w ruinie, stanowią doskonałe miejsca dla stworzenia nowych atrakcji turystycznych np. w postaci punktów widokowych. Warto także pamiętać o znajdujących się tu licznych cmentarzach wojennych z okresu I Wojny Światowej.

Ze względu na trudność uprawy ziem w tym obszarze, głównie za sprawą ukształtowania terenu i dużych przewyższeń względnych, szansą jest rozwój, wsparcie i promocja rolnictwa z zachowaniem metod tradycyjnych. W ostatnich latach wyraźnie rośnie popyt konsumencki na wytwarzane lokalnie, ale o wysokiej jakości i odpowiednio certyfikowane, produkty żywnościowe. Ważnym elementem powinna być kontynuacja rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki, najlepiej w zakresie lokalnych specjalizacji rolniczych, sadowniczych, pszczelarskich, a także prowadzenia upraw winorośli. Obszar ten sprzyja także funkcjonowaniu stadnin i tworzenia szlaków turystyki konnej. Duży potencjał rekreacji posiada teren wokół Jezior Rożnowskiego i Czchowskiego oraz leżące w okolicy lotnisko aeroklubu w Łososinie Dolnej. Wokół zbiorników wodnych konieczna jest rewitalizacja i budowa nowych przystani żeglarskich, lepsze zaplanowane i zagospodarowanie brzegów: wyposażenie w przystani w pomosty, lokalizacja tarasów widokowych, wykonanie ciągów pieszo-rowerowych czy publicznych węzłów sanitarnych.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru „Ogród”:

- wyznaczenie granic stref parków kulturowych i ich zakresu ochrony (w tym Ciężkowice, Lipnica Murowana, Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem, Szczyrzycklasztor i otoczenie, Tuchów z klasztorem oraz Zakliczyn);
- zarezerwowanie terenu pod nową linię kolejową Podtęże-Szczyrzyc-Tymbark/Mszana Dolna oraz pod postulowaną drogę wojewódzką Gdów–Limanowa –

inwestycji poprawiających układ komunikacyjny obszaru Ogród;

- wskazanie możliwości kształtowania krajobrazu w ramach stref chronionego krajobrazu i uchwał warunkujących odpowiednie jego utrzymanie np. rekomendacji do krajobrazów priorytetowych (wyznaczonych w ramach audytu krajobrazowego).

6. Obszar funkcjonalny „Dolina przedsiębiorczości” jest położony na przedpolu Beskidu Wyspowego, w Kotlinie Sądeckiej oraz w północnej części Beskidu Niskiego wraz z Obniżeniem Gorlickim. Takie położenie przesądza o atrakcyjności krajobrazowej (tło gór) przy występowaniu dużej ilości terenów wypłaszczonej – czyli łatwiejszych do zainwestowania. Główne rzeki obszaru to Dunajec, Poprad, Kamienica, Ropa i Łososina. Jednak takie ukształtowanie terenu pogłębia jego problemy ekologiczne – otoczenie wzgórz sprzyja gwałtownemu przyborowi wód w dolinach i powstawaniu osuwisk, pojawia się także zjawisko smogu.

Obszar ten został wydzielony przede wszystkim z powodu swojej specyfiki społeczno-gospodarczej. Są to bogate tradycje przemysłowe, sięgające końca XIX i początku XX w. związane z przemysłem naftowym i maszyn wiertniczych w Gorlicach, taboru kolejowego w Nowym Sączu, spożywczym w Grybowie, Limanowej i Tymbarku. Szanse rozwojowe związane są przede wszystkim z wyjątkowymi zasobami demograficznymi, walorami historycznego układu małych miast oraz możliwościami współpracy transgranicznej z obszarami Słowacji czy Węgier.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru „Dolina przedsiębiorczości”:

- zarezerwowanie terenu pod linię kolejową Podtęże-Szczyrzyc-Tymbark/Mszana Dolna i modernizację linii kolejowej Chabówka – Nowy Sącz oraz zarezerwowanie terenu pod postulowaną drogę wojewódzką Gdów – Limanowa;

- wyznaczenie i przygotowanie miejsc pod strefy aktywności ekonomicznej wzdłuż drogi krajowej nr 28 jako osi gospodarczej obszaru „Dolina przedsiębiorczości”;
- powołanie parków kulturowych oraz wyznaczenie ich granic i zakresu ochrony.

7. Obszar funkcjonalny „Park górski” to obejmujące ponad 1/4 powierzchni województwa tereny górskie, stanowiące najcenniejszy w skali kraju kompleks przyrodniczo – krajobrazowy i ważny element europejskiego systemu biosfery. Głównymi jednostkami geograficznymi są Działy Orawsko – Podhalańskie, Gorce oraz częściowo Beskid Wyspowy (w swojej centralnej części), Kotlina Orawsko – Nowotarska, Tatry, Pieniny, Beskid Sądecki aż po Beskid Niski. Taka rozległość wynika z wyjątkowości obszaru zarówno pod względem przyrodniczym, jak i uwarunkowań kulturowych, tradycji, specyfiki gospodarowania. Znajduje się tu 5 parków narodowych, w tym w całości na terenie obszaru: Tatrzański, Gorczański i Pieniński. Prawdziwym unikatem są fragmenty lasu o charakterze pierwotnym, które zachowały się jeszcze w Pieninach, masywie Babiej Góry, Tatrach i w Beskidzie Sądeckim. W samych parkach narodowych skatalogowano ponad połowę wszystkich gatunków roślin i zwierząt występujących w Polsce. Żyją tu też wszystkie polskie duże ssaki drapieżne: niedźwiedź, wilk, ryś i żbik. W Tatrach można zobaczyć szarotkę alpejską i kozicę – symbole środowiska niezmiennego działalnością człowieka..

Obszar spełnia w skali kraju ważne funkcje kulturowe i symboliczne. Wynikają one zwłaszcza z kulturalnej roli Zakopanego i tradycyjnej architektury zakopiańskiej, kultury Podhala, a także, w części wschodniej, z tradycji i kultury łemkowskiej. Ze względu na wysoką atrakcyjność krajobrazu i możliwości uprawiania sportu i rekreacji obszar ten od lat jest swoistym zagłębiem turystyki i przemysłów czasu wolnego. Wiąże się to także z silną presją ekologiczną związaną z obsługą dużego ruchu turystycznego i wynikającymi z tego problemami komunikacyjnymi, infrastruktury tury-

stycznej i sportowej, chaotycznym zagospodarowaniem terenu.

Krajobrazowe rekomendacje PZPWM do kształtowania polityki przestrzennej obszaru „Park górski”:

- wprowadzenie lokalnych przepisów w zakresie kodeksu dotyczącego umieszczania reklam powinno dotyczyć wszystkich gmin obszaru Park, w tym wzdłuż trasy Zakopane – Kraków;
- powołanie parków kulturowych oraz wyznaczenie ich granic i zakresu ochrony;
- park krajobrazowy Beskidu Niskiego, wraz z uchwaleniem planu jego ochrony;
- wprowadzenie zapisów dotyczących powiązań pomiędzy obszarami chronionymi i cennymi przyrodniczo (korytarze ekologiczne).

2.3. Działania w zakresie gminnego planowania przestrzennego

Wraz z wejściem w życie ustawy krajobrazowej, dotychczasowa samodzielność gmin w zagospodarowaniu przestrzennym została wzmocniona instrumentami prawnymi, które dają znacznie szersze możliwości kształtowania przestrzeni w skali urbanistycznej. Ich wykorzystanie będzie przede wszystkim od aktywności samorządów i ich odpowiedzialności za jakość zarządzanego terytorium. Nie bez znaczenia będzie również współdziałanie gmin z organami biorącymi udział w procesie planistycznym oraz – co może najważniejsze – współpraca z lokalną społecznością i budowanie wspólnej troski o jakość przestrzeni w skali wykraczającej poza granice własnej działki.

Jednym z instrumentów, które otrzymały samorządy jest wspomniana w rozdz. 1 możliwość podejmowania przez rady gmin uchwał „w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń rekla-

owych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakości oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane”. Podjęcie tej uchwały, będącej aktem prawa miejscowego, pozwala lokalnym władzom zapanować nad chaosem reklamowym oraz kształtować bezpośrednio otoczenie przestrzeni publicznych. W gminach, które już zdecydowały się wprowadzić tego rodzaju regulacje, stopniowo znika agresywność i bałagan reklamowy. Istotne również stają się wpływy do budżetu z tytułu umieszczania reklam w przestrzeni publicznej i pobieranie kar za nie stosowanie się do ustanowionego prawa.

Najważniejszym jednak instrumentem planowania krajobrazu w gminach będzie zastosowanie przepisów uopizp regulujących formalne relacje pomiędzy dokumentami planistycznymi na poziomie lokalnym a uchwalonym przez sejmik województwa audytem krajobrazowym. Ponieważ audyt jest dokumentem nowym, nie posiadającym ukształtowanej linii orzecznictwa sądowego, jego prawne i faktyczne skutki stosowania są przedmiotem szczegółowych analiz interpretacyjnych³. Mają one na celu wyjaśnienie wątpliwości i pytań, nasuwających się zawsze wtedy, gdy w obrocie prawnym pojawia się nieznan wcześniej obszar regulacji, ingerujący w dotychczasowy system planowania przestrzennego.

Audyt krajobrazowy nie jest aktem prawa miejscowego i nie wiąże swoją treścią decyzji w sprawach indywidualnych. Z uwagi na to, że skupia się wokół aspektów przyrodniczo-kulturowych, krajobrazowych i kompozycyjnych, nie rozpatrując pozostałych uwarunkowań faktycznych i prawnych związanych z zagospodarowaniem przestrzennym, jego ustalenia nie mogą być też przenoszone w sposób literalny do ustaleń studium lub planów miejscowych. Rekomendacje, wnioski, ewentualne zalecenia sformułowane w audycie dla krajobrazów priorytetowych mają jednak stanowić podstawę i rodzaj wytycznych dla ich konstruowania. Będą w sposób pośredni wpływać na ich treść.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględnia się szereg kwestii, ukazujących w sposób kompleksowy stan zagospodarowania przestrzeni. W katalogu ustawowych wymagań znajdują się również uwarunkowania wynikające z „rekomendacji i wniosków zawartych w audycie krajobrazowym lub granic krajobrazów priorytetowych”. Oznacza to, że ustalenia audytu będą jednym z analizowanych czynników, ale sposób ich uwzględnienia będzie zależał od rozważenia wszystkich innych uwarunkowań. Z całą pewnością studium zawierać będzie graficzne przedstawienie granic krajobrazów priorytetowych w części informacyjnej dokumentu. Wskazują one bowiem obszary o wyjątkowych wartościach, mające istotne znaczenie dla całego regionu. Sformułowane dla nich wnioski i rekomendacje są również informacją, ale z ich treści konieczne będzie wyprowadzenie ustaleń dotyczących zasad ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu. Wpływać one mogą również na przyjęte przez gminę kierunki i zasady zagospodarowania przestrzennego w granicach krajobrazów priorytetowych.

Realizacja kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy dokonuje się głównie poprzez odpowiednią politykę planistyczną. Jej brak lub ograniczenie do „punktowych” planów miejscowych (pozostających czasem w luźnym związku ze studium) pozbawia gminę możliwości świadomego kształtowania swojej przestrzeni, krajobrazu, tworzenia uporządkowanych struktur urbanistycznych. Dopiero plany miejscowe, ukierunkowane na urzeczywistnienie się ustalonych w studium kierunków polityki przestrzennej, stają się rzeczywistymi narzędziami ochrony i planowania krajobrazu.

Przepisy uopizp wskazują obowiązek określenia w ustaleniach planu miejscowego szeregu regulacji odnoszących się do kształtowania krajobrazu, tzn.:

- zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu;

³ Zamieszczone w opracowaniu informacje oparte są na Ekspertyzie w zakresie konsekwencji prawnych sporządzenia audytu krajobrazowego, opracowanej na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

- zasad kształtowania krajobrazu;
- zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- wymagań wynikających z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych;
- granic i sposobów zagospodarowania krajobrazów priorytetowych określonych w audycie.

Regulacje te powinny być formułowane na podstawie treści ustaleń audytu, czyli rekomendacji oraz zaleceń z niego wynikających, w sposób właściwy dla procedury planistycznej, a więc z uwzględnieniem innych uwarunkowań oraz wszystkich okoliczności faktycznych i prawnych dotyczących gruntów objętych planem. Jako że ustalenia planu miejscowego w istotny sposób wpływają na sposób wykonywania prawa własności, konstruowanie jego ustaleń każdorazowo jest poprzedzone ważeniem interesu publicznego i prywatnego. Uchwalenie audytu krajobrazowego nie narusza tych zasad. Daje jednak gminom podstawy prawne i merytoryczne dla formułowania ustaleń dotąd uważanych za uznaniowe, nieściśle lub wręcz wykraczające poza dopuszczalny zakres regulacji. Projekt planu miejscowego podlega bowiem uzgodnieniu z zarządem województwa w zakresie „uwzględnienia wyników audytu krajobrazowego”. Ocenie będzie poddawane uwzględnienie tych rekomendacji i wniosków, które odnoszą się do sposobu zagospodarowania terenu i mogą być realizowane przy zastosowaniu dopuszczalnych ustaleń planistycznych.

2.4. Działania w zakresie aktów prawnych ochrony przyrody

Jak wspomniano na wstępie, główną przesłanką przyświecającą ustawodawcom do przeprowadzenia audytów krajobrazowych, jest silniejsza ochrona najcenniejszych obszarów przyrodniczych. Wszelkie opracowania, ekspertyzy i komentarze do przepisów prawnych wskazujących na konieczność wykonania audytu krajobrazowego najwięcej miejsca poświęcają właśnie formom ochrony, w tym parkom krajobrazowym i obszarom chronionego krajobrazu. Jednocześnie parki

narodowe, stanowiąc najsilniejszą formę ochrony i ograniczeń działalności człowieka, nie są bezpośrednio zależne od szczebla samorządu regionalnego, choć oczywiście istnieje współpraca z zarządami tychże parków.

Należy podkreślić, że w województwie małopolskim pokrycie terenu różnymi formami ochrony przyrody (PN, PK i OchK) jest bardzo duże i stanowi 53% jego powierzchni.

Zarówno PN jak i PK powołuje się z uwagi na wartości przyrodnicze oraz walory krajobrazowe. W przypadku PN chodzi o obszary szczególnie cenne i wymagające ochrony. Przy PK powołanie ma na celu w mniejszym stopniu ochronę walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych natomiast nacisk położony jest na służeńie rekreacji krajoznawczej, wypoczynkowi oraz edukacji i popularyzacji tych wartości.

W uchwałach Sejmiku Województwa Małopolskiego powołujących parki krajobrazowe, a następnie w uchwalanych planach ochrony. Obecnie w województwie uchwalonych jest 9 takich planów dla 11 istniejących parków. W dokumentach tych wskazuje się konkretne walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe, konieczne do zachowania lub kształtowania tych terenów. Każdy z parków ma nieco inną charakterystykę i wyróżniające go cechy, z czego wynikają różnice głównych celów ochrony. W przypadku PK Dolinek Krakowskich, obok naturalnych zbiorowisk roślinnych, wskazuje się na elementy związane z krajobrazem i jego odbiorem, tj.: zachowanie otwartych terenów krajobrazów jurajskich, ochronę przed przekształceniem terenów wyróżniających się walorami estetyczno-widokowymi, ochronę obiektów zabytkowych i ich otoczenia, prowadzenie racjonalnej gospodarki przestrzenną czy hamowanie presji urbanizacyjnej.

Z kolei dla PK Pasma Brzanki wskazano na potrzebę zachowania zbiorowisk leśnych ze szczególnym uwzględnieniem buczyny karpackiej, co wynika ze specyfiki tego obszaru. Z elementów najbardziej „krajobrazowych” ujęto unikalne formy geologiczne - wychodnie i odsłonięcia warstw skalnych. Zalecono zachowanie charakterystycznego krajobrazu rolno-leśnego, ochronę obszarów źródłiskowych oraz malowniczych odcinków rzek i poto-

ków o przełomowym charakterze, czy zachowanie punktów i ciągów widokowych.

W typowo górskim i największym Popradzkim PK akcenty położono na walory przyrodnicze m.in.: zachowanie lasów górskich o charakterze naturalnym stanowiących pozostałości puszczy karpackiej, elementy różnorodności siedliskowej, łąk i pastwisk, muraw, zarośli kserotermicznych, młak i innych terenów podmokłych, wychodni skalnych i jaskiń. Podkreślono potrzebę zachowania i przywracania do stanu naturalnego unikalnego środowiska Doliny Popradu oraz przełomowych odcinków Dunajca i Kamienicy. Uwzględniono szereg wartości historycznych i kulturowych: zachowania historycznych układów przestrzennych, w tym zwartej zabudowy wiejskiej i przysiółkowej, tradycyjnych i wzorowanych na tradycyjnych rozwiązań architektonicznych i innych form kultury. Osobno wskazano także na ochronę walorów krajobrazowych poprzez konieczność zachowania walorów estetyczno-widokowych krajobrazu naturalnego i kulturowego przełomowych dolin rzek i potoków, polan śródleśnych z relikdami gospodarki pasterskiej, terenów upraw rolnych oraz zachowania ciągów widokowych i szczytów o charakterze widokowym.

Podobnie doprecyzowane zostały kwestie dotyczące 10 obszarów chronionego krajobrazu (OChK). Choć nie stanowią one tak silnej i zinstytucjonalizowanej, jak przypadku parków krajobrazowych, formy ochrony przyrody, to przyczyny z jakich zostały powołane są podobne.

I tak, dla Obszaru Chronionego Krajobrazu Wyżyny Miechowskiej podzielono zakres ochrony na obszary leśne, nieleśne i wodne. Wskazano w nich m.in. na utrzymanie ciągłości ekosystemów naturalnych i zwartych kompleksów leśnych, zwiększenie bioróżnorodności przez tworzenie i odtwarzanie stref ekotonowych, utrzymywanie i tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych, zalesianie i zadrzewianie gruntów mało przydatnych do produkcji rolnej, zachowanie cieków, mokradł, wrzosowisk, muraw kserotermicznych i piaszkowych, łąk, pastwisk i polan leśnych o wysokiej bioróżnorodności. W ramach obszarów przekształconych przez człowieka wskazano na zasadność kształtowania zróżnicowanego krajobrazu rolniczego. Dotyczy to

zachowania mozaiki pól uprawnych, miedz, płątów wieloletnich ziołorośli, ochronę i formowanie istniejących i nowych zadrzewień, zakrzewień śródpolnych i przydrożnych. Wskazano też na ekosystemy wodne, a dokładnie na potrzebę utrzymania i tworzenia stref buforowych wzdłuż cieków, zbiorników wodnych, w tym starorzeczy i oczek wodnych i ich naturalnej obudowy biologicznej. Działania te służyć mają zwiększeniu bioróżnorodności, ograniczeniu spływu substancji biogennych, zwiększaniu retencji wodnej oraz odtwarzaniu funkcji obszarów źródłiskowych o dużych zdolnościach retencyjnych. Z kolei Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wisły obejmuje meandrującą rzekę Wisłę wraz z jej dopływami i odnogami oraz fragmentami brzegów ograniczonymi wałami przeciwpowodziowymi. Zakola Wisły często pełne są naniesionych przez rzekę żwirów i piasków tworząc plaże, ale także pola uprawne i łąki. Występuje tu wiele elementów przyrody nieożywionej, których istnienie związane jest z doliną nieuregulowanej rzeki, a takie to coraz większa rzadkość. Należą do nich łąchy i wyspy piaszczyste, niejednokrotnie porośnięte roślinnością pionierską, skarpy nadbrzeżne, wydmy, żwirowiska, starorzecza i rozlewiska. Teren nadwodny i wodno-błotny sprzyja występowaniu i gniazdowaniu wielu ptaków, gadów i płazów. Jednocześnie wciąż jest prowadzona działalność człowieka, głównie rolnicza.

Na podstawie przedstawionych celów ochrony środowiska geograficznego w powyższych przykładach, należy stwierdzić, że obszary chronione tworzą w Małopolsce różnorodne i złożone formy przyrodniczo-kulturowo-krajobrazowe. Bogactwo powiązań elementów naturalnych i półnaturalnych z antropogenicznymi, przy łączących je powiązaniach widokowych, w większości uzasadnia tę ochronę. Ale zadaniem audytu krajobrazowego jest też ich ewentualne zweryfikowanie i wskazanie dodatkowych elementów lub obszarów wymagających ochrony. Inwentaryzacje terenowe, przeprowadzone w toku badań audytowych powinny doprowadzić zarówno do wskazania potencjału nowych obszarów do ochrony, jak i rozszerzenia lub zmniejszenia powierzchni obecnych obszarów chronionych. Wskazanie powinno mieć charakter rekomendacji dla przyszłych działań dotyczących kształtowania krajobrazu w województwie małopolskim. Mogą mieć także postać listy cennych

Ryc. 5. Panorama Tatr

elementów krajobrazu, jak na przykład konkretnej alei drzew, zespołu dworskiego z parkiem, tradycyjnego układu pól wstęgowych, panoramy widokowej na sąsiedni krajobraz.

2.5. Działania dotyczące aktów prawnych w zakresie klimatu i turystyki

Polityka krajobrazowa zaczyna być także postrzegana jako forma reagowania na zmiany klimatyczne czy raczej jako forma przeciwdziałania ich skutkom, czyli budowania odporności środowiska na te zmiany. Ilość i jakość zadrzewień i zalesień, skala występowania terenów podmokłych (np. bagien, torfowisk) ich chłonność, jakość biologicznej obudowy cieków wodnych, szerokość ich meandrowania, formy przeciwdziałania procesom erozyjnym, ograniczanie przewietrzania miast, itd. Za każdym razem działania w tym zakresie oznaczają ingerowanie w krajobraz, zmiany w krajobrazie. Nie ulega wątpliwości, że działając na rzecz odporności klimatycznej możemy kreatywnie oddziaływać na stan krajobrazu, na jego wartości estetyczne. Każda jego poprawa czy wzbogacenie oznacza wyższą jakość przestrzeni zamieszkania, czyli w ostatecznym rachunku - jakości życia.

Taka polityka wymaga przekierowania działań na rzecz krajobrazu z wąsko rozumianej ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego, a więc ze sfery estetyki do aktywności na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym i polityki rozwoju. Innymi słowy, z obszaru działań o znaczeniu marginalnym, utożsamianym jedynie z kosztami, do działań podstawowych egzystencjalnych, decydujących o podstawach bytu społeczeństwa i jego charakterze. Oznaczać to musi głęboką rewolucję w systemie finansowania polityki publicznej. Aby tak się stało muszą zmienić się źródła, skala i priorytety finansowania. Znajduje to już wyraz w strukturze pomocowych środków europejskich, a dokładnie w ich celach i charakterze kluczowych projektów. Ważne, aby szczegółowe zadania i projekty, jakie będą wybierane w ramach polskich programów operacyjnych najlepiej służyły przemianom krajobrazów Małopolski. Dotyczy to również środków funduszy celowych, czyli narodowego i wojewódzkiego funduszu ochrony środowiska. Dotąd ich wydatki skoncentrowane były na infrastrukturze, tj. budowie kanalizacji i oczyszczalni ścieków oraz alternatywnych źródłach energii. Należałoby je uzupełnić o priorytety polityki krajobrazowej. Chodzi o zwiększenie i ułatwienie finansowania renaturyzacji rzek i potoków, urządzania terenów podmokłych i oczek wodnych, zakładanie

Ryc. 6. Jedna z winnic na zboczach Doliny Dunajca

zadrzewień śródpolnych i alej, opieki nad pomnikami przyrody, odnowy zabytkowych zespołów parkowych, wspieranie nowych założeń zieleni urządzonej mających duże znaczenie w polityce klimatycznej, finansowanie zakładania nowych rezerwatów, parków krajobrazowych, dolesień, etc.

Równolegle obserwowany jest stopniowy wzrost świadomości społecznej o wpływie jakości środowiska i otoczenia na standard życia człowieka. Kwestia zmian klimatu zyskuje na znaczeniu i przechodzi z poziomu dyskusji typowo akademickiej na poziom rosnącej świadomości mieszkańców i realnych decyzji politycznych. Podobna sytuacja dotyczy jakości powietrza w kontekście smogu (uchwalanie i wdrażanie przepisów antysmogowych). Stanowi to argument za tym, jak ważne jest uzupełnianie wszelkich działań przez akcje informacyjno-edukacyjne kierowane do poszczególnych grup odbiorców, mieszkańców, przedsiębiorców, przedstawicieli samorządu.

W 2020 roku Zarząd Województwa Małopolskiego przyjął Regionalny Plan Działań dla Klimatu i Energii. Wśród głównych kierunków aktywności dotyczących m.in. redukcji emisji gazów cieplarnianych, rozwijaniu niskoemisyjnych źródeł wytwa-

rzania energii i wykorzystaniu lokalnego potencjału OZE, poprawie efektywności energetycznej budynków czy rozwijaniu gospodarki o obiegu zamkniętym, wymieniono także elementy związane bezpośrednio lub pośrednio z krajobrazem. Są to m.in.:

- ograniczenie produkcji i deponowania odpadów w środowisku z wykorzystaniem ich do celów energetycznych;
- upowszechnienie dostępu do komunikacji pieszo-rowerowej oraz elektromobilności;
- zrównoważona produkcja rolna;
- dostosowanie terenów zielonych i lasów do zmian klimatu poprzez zalesianie gruntów (w tym wzrost pochłaniania dwutlenku węgla i zwiększanie retencji wodnej przez lasy i inne trwałe użytki zielone);
- regionalne i lokalne planowanie.

Ostatecznie Regionalny Plan Działań dla Klimatu i Energii ma doprowadzić, obok szeregu realizacji inwestycyjnych, do wzrostu świadomości ekologicznej mieszkańców i niezbędnej akceptacji oraz zaangażowania społecznego w planowane działania. Wyniki audytu krajobrazowego mogą się znakomicie wpisywać w takie działania i wspierać politykę klimatyczną.

PUNKT
APTECZNY
KINGA
OTWARTE:
poniedziałek 7:00 - 19:00
sobota 7:00 - 19:00

3 Opcje działań organów administracji i instytucji: rekomendacje i wnioski z prac nad audytem krajobrazowym województwa małopolskiego

Audyty krajobrazowe należy rozpatrywać dwójako. Po pierwsze, ma być to raport analizujący i diagnozujący sytuację regionu w odniesieniu do form ochrony przyrody i stanu krajobrazu. Po drugie, ma stanowić dokument o charakterze kierownictwa wewnętrznego dla samorządu województwa oraz akt normatywny dla planowania przestrzennego. W tym drugim ujęciu szczególnie istotne jest właściwe określenie rekomendacji i wniosków wynikających bezpośrednio z wykonanej inwentaryzacji i dokonanej na jej podstawie diagnozy. Rekomendacje te

można pogrupować w kilka kategorii w zależności od typu obszaru podlegającego ochronie lub adresata. Poniżej przedstawiono zestaw możliwych rekomendacji dla Małopolski z uwagi na ich adresatów.

3.1. Samorząd gminny

W ustaleniach audytu mogą być zawarte rekomendacje dotyczące proponowanych form prawa miejscowego, pozwalające gminom skutecznie chronić i świadomie kształtować szcze-

Ryc. 7. W takich miejscach warto zadbać o kontynuację charakteru nowej zabudowy

gólnie cenne krajobrazy. Dotyczyć to może krajobrazów o wyjątkowej harmonii, unikalnych lub kulturowo charakterystycznych. Innymi słowy tych krajobrazów, których przemyślane kształtowanie powinno leżeć w interesie nie tylko lokalnej społeczności, ale również w interesie władz regionalnych.

Rekomendacje dotyczące tworzenia nowych parków kulturowych

Ustanowienie parku kulturowego pomaga samorządom gmin zarządzać m.in. sprawami związanymi z umieszczaniem nośników reklamowych, szyldów, informacji, elementów małej architektury oraz obiektów tymczasowych, a także prowadzeniem działalności usługowej i handlowej czy zmianami sposobu korzystania z zabytków. Na obszarze parku kulturowego decyzje lokalizacyjne wydawane są w oparciu o plan miejscowy, a nie o administracyjną procedurę „wuzetek”. To zapewnia nie tylko przewidywalność zmian w zagospodarowaniu, ale również – poprzez ustawową procedurę – jaw-

ność stanowienia ustaleń w odniesieniu do dopuszczalnych działań inwestycyjnych. Taki stan prawny tworzy stabilne warunki inwestowania i podnosi wartość nieruchomości. Nie bez znaczenia jest również marketingowy aspekt ustanawiania parków kulturowych. Mogą one zostać wykorzystane do promocji i budowania prestiżu miejsca i przekładać się na różne kategorie jego atrakcyjności rynkowej.

W ustaleniach audytu zawarte będą rekomendacje wskazujące te obszary, na których uzasadnione jest utworzenie parku kulturowego. Dotyczyć to będzie miejsc, gdzie zachowany jest charakterystyczny dla miejscowej tradycji, krajobraz kulturowy. Miejsc, w których zabytki i obiekty historyczne powinny otrzymać ochronę otaczającej je przestrzeni, odpowiednią ekspozycję i urządzone sąsiedztwo. Te szczególne obszary winny być przede wszystkim chronione przed przypadkowymi zmianami niszczącymi ich charakter oraz przed nieuporządkowanym wykorzystywaniem przestrzeni publicznej. Obejmą one, zachowane w miastach i wsiach, układy urbani-

Ryc. 8. Zachowanie rytmu i formy zabudowy mogło być w tym przypadku bezproblemowe

styczno-krajobrazowe o wyjątkowej w skali regionu wartości historycznej i kompozycyjnej.

Rekomendacje dotyczące stosowania lokalnych form architektonicznych

Ustawa nakłada również obowiązek wskazania w granicach krajobrazów priorytetowych obszarów o wyróżniającej się lokalnej formie architektonicznej, w podziale na kategorie wyodrębnione ze względu na rodzaj i funkcje zabudowy lub „obszarową spójność form architektonicznych”. Dla poszczególnych kategorii zabudowy określa się cechy charakterystyczne lokalnych form architektonicznych. Katalog tych form stanowi wytyczne dla zabudowy na obszarach krajobrazów priorytetowych. Szczegółowość cech i parametrów wskazanych w *Rozporządzeniu* jest wyjątkowo duża i głęboko wkracza w materię planu miejscowego. Z uwagi na to, że audyt obejmuje wyłącznie problematykę kształtowania krajobrazu i to w skali regionalnej, wytyczne dotyczące lokalnych form architektonicznych dotyczyć będą obszarów szczególnie wyróżniających się typem zabudowy charakterystycznym dla lokalnej tradycji i kręgu

kulturowego; obszarów, w których ze względu na zachowane wartości kulturowo-krajobrazowe, rekomendowane będzie też ustanowienie parku kulturowego lub innej formy ochrony prawnej. Ponieważ wejście w życie audytu krajobrazowego nie skutkuje koniecznością nowelizowania przez gminy ani studium, ani planów miejscowych, ustalenia te staną się dopiero wtedy podstawą wydawania decyzji administracyjnych, gdy gmina zdecyduje się na uchwalenie w tym obszarze nowego planu. Wytyczne audytu w zakresie kształtowania zabudowy, bez opracowania szczegółowych studiów krajobrazowych, mogą dotyczyć tylko niekwestionowanych cech i parametrów. Powinny dawać możliwość rozbudowania i skonkretyzowania odpowiednich ustaleń planu miejscowego po przeprowadzeniu precyzyjnych analiz krajobrazowych oraz po analizie splotu wszystkich innych, ustawowo określonych uwarunkowań. W odniesieniu do realizacji inwestycji w przestrzeni publicznej, wytyczne architektoniczne mogą być pomocne w przełamaniu ograniczeń, jakie niesie prawo zamówień publicznych, wymuszające stosowanie najtańszych rozwiązań, materiałów i technik wykonawczych.

Ryc. 9. Współczesna zabudowa utrzymująca tradycyjny układ przestrzenny w harmonii z krajobrazem

Ryc. 10. Jakość i miejsce stawiania reklam ma ogromny wpływ na postrzeganie krajobrazu

Współczesne działania w krajobrazie powinny go wzbogacać, nie niszczyć tego, co wartościowe i cenne dla społeczeństwa. Nasz współczesny wkład w dziedzictwo ukształtuje przestrzeń przekazywaną następnym pokoleniom i nie jest obojętne jaka ona będzie. Odrębność i piękno krajobrazu będące coraz bardziej poszukiwanym i cenionym dobrem wpływającym na jakość życia ludzi może być też szansą dla rozwoju wielu miejsc, również tych mniej znanych. Stąd rekomendacje audytu, wskazujące na potrzebę utrzymania charakteru zabudowy, nie oznaczają powielania historycznych wzorców i uczynienia z poszczególnych terenów rodzaju skansenu. Kierują one uwagę gmin w stronę kształtowania harmonii i porządku w wyodrębnionych przestrzeniach za pomocą odpowiednich ustaleń prawa miejscowego. Wskazują tereny, w których niepożądane jest wprowadzanie agresywnych, obcych w formie i stylistyce obiektów, zaburzających istniejący ład. Takich, które cechuje zachowana czytelność układu urbanistycznego i cech zabudowy, nie tylko w strukturach historycznych, ale również współczesnych.

Regulacje planistyczne w tym zakresie powinny być wyważone i określać tylko te parametry, które są kluczowe dla właściwego wkomponowania nowej zabudowy w istniejącą tkankę i zapewnią prawidłową kontynuację dotychczas-

sowego układu przestrzennego. Takie, które pozostawią swobodę inwestycyjną, ale równocześnie uniemożliwią lekceważenie kontekstu przestrzennego i tradycji miejsca. Sformułowanie takich ustaleń nie jest proste, wymaga prawidłowej (czyli trafnej) interpretacji cech archetypów i zawarcia odpowiednich wymagań w prawie miejscowym. Nie jest to równoznaczne z drobiaźgowością regulacji. Nadmierna szczegółowość dotycząca detali architektonicznych i materiałów nie jest bowiem gwarancją utrzymania charakteru zabudowy. Często prowadzi do formalizmu prawnego, banalnego powielania wzorców aż po kiczowate wręcz wypaczenie tradycyjnej stylistyki. Kultury projektowania, wrażliwości na kontekst przestrzenny i dziedzictwo historyczne nie zastąpią żadne, najbardziej szczegółowe przepisy prawa. One mają tylko stworzyć stosowne ramy dla nowych realizacji budowlanych. Dlatego rekomendacje dotyczące zachowania i kontynuacji charakteru zabudowy, będą rodzajem wytycznych, interpretowanych potem na etapie sporządzania planów miejscowych.

Rekomendacje porządkujące wpływ reklamy na krajobraz

Wszechobecność reklamy zewnętrznej, zwłaszcza wielkopowierzchniowej, oraz nadmiar i agresywność najróżniejszych szyldów jest jedną z naj-

bardziej rzucających się w oczy form degradacji krajobrazu. W skrajnych przypadkach nośników jest tyle i tworzą taki chaos, że ich treści są poza percepcją potencjalnego klienta. Tym bardziej, że istniejące rozwiązania komunikacji mobilnej i nawigacji rozwiązują problem dotarcia pod odpowiedni adres.

Dlatego audyt zawierać będzie rekomendacje dotyczące wskazania obszarów predestynowanych do objęcia regulacjami tzw. „uchwał krajobrazowych”. Odnosić się będą do terenów, w których wartości krajobrazu nie powinny być zakłócane natłokiem i chaosem reklamy outdoorowej. Dotyczy to terenów o atrakcyjnym krajobrazie przyrodniczym lub kulturowym, w których jego ekspozycja jest albo już mocno ograniczona, albo zagrożona utratą pod natłokiem reklamowym. Wskazania te będą kierowane do wartościowych przestrzeni kulturowych, w których zbyt często dochodzi do przesłaniania całych elewacji budynków i ogrodzeń, sytuowania konkurujących z istniejącą tkanką urbanistyczną elementów, dominujących gabarytami, kolorem lub światłem. Na ten rodzaj agresji przestrzennej narażone są szczególnie centra miast i wsi, zespoły zabudowy historycznej oraz obszary atrakcyjne

turystycznie. Wprowadzenie reguł i porządku w dopuszczalnych rodzajach i sposobach sytuowaniu tablic, szyldów, reklam, elementów małej architektury i ogrodzeń wprowadzi w takich miejscach nową, lepszą jakość i inną kulturę przestrzeni. Pozwoli też wyeksponować jej urodę i wartość.

Audyt wskaże też miejsca lub odcinki dróg publicznych, wzdłuż których należy doprowadzić do porządku sposób sytuowania reklam lub nawet – w miejscach szczególnych - całkowity zakaz ich lokalizacji. Przesłanki tych rekomendacji wynikają z analiz przeprowadzonych w trakcie prac nad audytem i dotyczą tras o szczególnej ekspozycji widokowej.

Do decyzji gmin pozostanie doprecyzowanie granic tych obszarów oraz ustalenie szczegółowych regulacji w zakresie dopuszczonym przepisami uoipzp. Opanowanie chaosu reklamowego z natury rzeczy będzie procesem długim, związanym z podnoszeniem kultury biznesu i kultury społeczeństwa. Można jednak i należy pewne zachowania wymuszać, przyspieszać, posługując się zarówno dobrym przykładem i nagradzaniem,

Ryc. 11. Za reklamą ginie piękno architektury

Ryc. 12. Zakłócony widok na Tatry

Ryc. 13. Symulacja widoku na Tatry z poprzedniego zdjęcia po usunięciu reklam

jak pewną formą nacisku. Politykę w zakresie eliminacji nadmiaru reklam należy docelowo skoncentrować we wszystkich krajobrazach priorytetowych.

Gminy, na terenach których znajdują się obszary wskazane w audycie do uregulowania spraw związanych z reklamami, winny być świadome, że jeśli nie podejmą odpowiednich uchwał

krajobrazowych i związanych z nimi działań, będą mogły mieć utrudniony dostęp do rozdzielanych przez województwo środków na ochronę zabytków, na działania rewitalizacyjne, na rozwój turystyki czy nawet lokalną infrastrukturę, np. drogową. Nie wpisują się bowiem w strategię realizowaną przez region a co więcej środki na takie cele wydawane w kontekście zdegradowanego krajobrazu byłyby marnotrawstwem.

Rekomendacje w zakresie kontrolowania procesów rozpraszania zabudowy

Rozproszenie zabudowy w Małopolsce jest zjawiskiem silnie zakorzenionym w przeszłości. Jego fundamentem jest osiemnastowieczne rozdrobnienie własnościowe gruntów. Nie zniwelowały go procesy uwłaszczeniowe i kolejne reformy polityczno-administracyjne. Powojenna socjalistyczna polityka rolna utrwaliła wiele negatywnych cech przestrzennej i społecznej struktury wsi. Na takim historycznym podłożu, transformacja ustrojowa w 1989 roku przyniosła obszarom wiejskim nieznaną dotąd możliwość rozwoju. Przystąpienie Polski do UE te możliwości jeszcze zwielokrotniło.

Krajobrazy wiejskie w ciągu ostatnich dwudziestu lat uległy więc przeobrażeniom o niespotykanej wcześniej skali i dynamice. Zmianom tym służyła samodzielność gmin w prowadzeniu polityki przestrzennej, przy równocześnie postępującej słabości systemu planowania przestrzennego. Gospodarką przestrzenną rządziły reguły wolnego rynku i niestabilne prawo a nie troska o jakość krajobrazów. Rynkowa wartość ziemi, przy wysokiej i łatwej do osiągnięcia stopie

zysku z obrotu nieruchomościami gruntowymi, spowodowała m.in. zanikanie rolniczych funkcji. W rezultacie wiele typowo rolniczych terenów wiejskich niemal całkowicie zmieniło swój charakter. Pojawiły się nowe funkcje, a wraz z nimi nowe typy inwestowania. Nieustająco rosło zapotrzebowanie na grunty inwestycyjne, często tylko jako podniesienie wartości dotychczasowych gruntów rolnych. Jednym z najbardziej widocznych efektów tych procesów stało się dalsze rozpraszanie osadnictwa. W Małopolsce, poza północną częścią województwa oraz nielicznymi fragmentami na południu, zjawisko to jest wszechobecne. Szczególnie na pogórzach zabudowa jest rozsypana pośród lasów, pól i nieużytków w sposób niemalże dowolny, bez śladu urbanistycznego planowania. Towarzyszy jej wielokilometrowa sieć lokalnych dróg i drózek. Taki model osadnictwa stał się już na wielu obszarach faktem i przesądził o fizjonomii krajobrazu w sposób trwały. Tam powstrzymanie tego procesu nie jest już możliwe i zasadne.

Istnieją jednak krajobrazy, które z różnych powodów zachowały czytelne struktury osiedleńcze i harmonijne współistnienie zabudowy i upraw rolnych, pasterskich czy sadowniczych. Są to kra-

Ryc. 14. Jeden z wielu przykładów rozpraszania współczesnej zabudowy

Ryc. 15. Wyraźny układ zabudowy skupionej w dolinie tworzy harmonijny krajobraz, choć dostrzec można pierwsze oznaki jej rozpraszania

Ryc. 16. Rozpraszanie zabudowy jako istotny element zmian w krajobrazie

jobrazy, w których utrzymuje się wyraźny układ pól, miedz, śródpolnych zadrzewień, potoków; krajobrazy otwarte, stanowiące niezakłócony pejzaż rolniczy, będące często płaszczyznami o dużej i dalekiej ekspozycji widokowej. Dla nich, o ile położone są w obszarach krajobrazów priorytetowych, audyt będzie rekomendował zapobieganie procesowi bezładnego rozpraszania zabudowy. Gminy, przy opracowywaniu dokumentów planistycznych, będą zobowiązane do wskazywania

nowych terenów budowlanych w ramach istniejących struktur osadniczych lub jako ich naturalna kontynuacja.

Szczególny rodzaj rekomendacji audytu może dotyczyć ograniczeń zabudowy w krajobrazach priorytetowych. Jak wspomniano wcześniej audyt - co do zasady - nie formułuje ustaleń planistycznych i jego wyniki nie mogą być wprost przyjmowane do planów miejscowych (wyjątkiem są ustalenia

Ryc. 17. To już nie tylko rozproszenie zabudowy, ale nieuzasadniona dewastacja krajobrazu

dla stref ochrony krajobrazowej, wyodrębnionych w granicach parków krajobrazowych transponowane do planów ochrony tych parków). Rekomendacje adresowane do gmin wskażą tereny, w których powinno się ograniczyć zabudowę lub jej zaniechać. W szczególności dotyczy to może terenów stanowiących przedpole lub oś widokową czy też bezpośrednio tło elementu krajobrazowego, wymagającego odpowiedniej ekspozycji. Ograniczenia mogą dotyczyć sytuowania budynków lub dopuszczalnych gabarytów zabudowy tak, aby nie przesłaniała ona widoku na przedmiot ekspozycji. Tylko w wyjątkowych przypadkach audyt będzie zalecał wprowadzenie w planach miejscowych zakazu lokalizowania nowej zabudowy. Rekomendacje wprowadzające tego rodzaju ograniczenia mogą również obejmować tereny, które z samej istoty stanowią ważny komponent krajobrazu priorytetowego. Przykładem takim są m.in. niezabudowane stoki dolin o wyjątkowym znaczeniu dla fizjonomii krajobrazu, tereny niezabudowanych płaszczyzn o szerokiej perspektywie lub szczególnej ekspozycji widokowej albo brzegi zbiorników wodnych. W wielu przypadkach są to obszary, na których za-

budowa nie jest możliwa z racji innych przepisów prawnych a audyt jedynie podtrzyma dotychczasowe przesądzenia, zapobiegając w ten sposób negatywnym zmianom w przyszłości.

Warto zwrócić uwagę na to, że problem rozpraszania zabudowy, dotyczący terenów wiejskich, stanowiące przeważającą powierzchnię województwa małopolskiego, dotyczy nie tylko kwestii krajobrazu i ładu przestrzennego. Obok typowo ekonomicznego podejścia związanego z mieszkaniem, pracą, produkcją i cenami żywności, coraz częściej wskazuje się na wpływ jakości obszarów wiejskich na znacznie szersze zagadnienia zdrowia, ekologii czy klimatu. Coraz częściej docenia się produkty pochodzące z mniejszych gospodarstw, wytworzone bez użycia pestycydów, środków ochrony roślin, z zachowaniem zdrowych zasad upraw i hodowli. Trend ten jest szansą dla niewielkich lub rozdrobnionych gospodarstw, jakich w Małopolsce jest wiele. Wspólna Polityka Rolna przyjęta przez Państwa Wspólnoty na najbliższą dekadę (realizowana od 2023 roku) wspierać będzie zrównoważony i bardziej

Ryc. 18. Przedpole ekspozycji umożliwiające niezakłócony widok ruin zamku

Ryc. 19. Przedpole ekspozycji zabytkowych zespołów architektoniczno-krajobrazowych zagrożone zakłóceniem widoku

sprawiedliwy system żywnościowy. W praktyce oznaczać to będzie m.in. wsparcie drobnych gospodarstw rodzinnych, stosujących ekologiczne sposoby upraw i hodowli, oszczędne gospodaro-

wanie zasobami przyrodniczymi, chroniące różnorodność biologiczną na swoich gruntach. Takie kierunki europejskiej polityki rolnej są odpowiedzią na globalny kryzys klimatyczny i środowiskowy.

Ryc. 20. Skupiona zabudowa i niezabudowane stoki doliny tworzą uporządkowany, harmonijny krajobraz

Ryc. 21. Unikalny krajobraz płytkiej doliny, zasługujący na ochronę

Ryc. 22. Zarastające pola

Mogą też mieć znaczący wpływ na charakter zmian krajobrazów wiejskich, w których harmonijnie przenikać się będzie gospodarcza działalność człowieka i naturalne procesy przyrodnicze. Tradycja i potencjał Małopolski w tym zakresie jest atutem, który powinien być dobrze wykorzystany w ramach projektów i działań związanych z polityką Zielonego Ładu.

Wraz z postępującą urbanizacją terenów wiejskich i zanikaniem rolnictwa, coraz więcej gruntów rolnych jest (i będzie) ugorowanych. Ma to istotne znaczenie nie tylko dla bioróżnorodności i funkcjonowania ekosystemów, również dla zmian krajobrazowych. Problemem jest to, że zarastanie gruntów zmienionych długoletnim stosowaniem chemicznych środków ochrony roślin czy sztucznych nawozów, ogranicza naturalność procesów odtwarzania się różnorodności biologicznej. W ten sposób ogromne obszary porastają gatunkami inwazyjnymi, obcymi, systematycznie wypierając kolejne siedliska przyrodnicze i lokalną roślinność. Część z tych obszarów powinna zostać objęta programem zalesień, część mogłaby

być wykorzystana, jako pastwiska dla wypasu kulturalowego, wspieranego odpowiednimi funduszami. Programy walki z roślinnością inwazyjną nie należą do kompetencji gmin, ale wskazania w tym zakresie mogą skłonić samorządy lokalne do inicjowania współpracy z organami odpowiedzialnymi za ochronę przyrody na rzecz powstrzymania negatywnych zmian dawnych użytków rolnych. Być może gminy będą w tym względzie potrafiły wykorzystać również szanse tkwiące w nowej polityce rolnej UE.

Ryc. 23. Przykład krajobrazu przyrodniczo-kulturowego nie objętego parkiem krajobrazowym

3.2. Samorząd województwa

Obejmowanie kolejnych obszarów formami ochrony przyrody

Audyty krajobrazowe ma częściowo charakter kierownictwa wewnętrznego w odniesieniu do działań samorządu województwa w zakresie ochrony przyrody. Oznacza to, że zawarte w nim rekomendacje i wnioski dla krajobrazów priorytetowych, dotyczące takich zadań jak ustanowienie planu ochrony dla parku krajobrazowego oraz w sprawie stref ochrony krajobrazu w obszarach chronionego krajobrazu, będą wiążące dla sejmiku województwa przy podejmowaniu uchwał w tym zakresie.

W niniejszym rozdziale przedstawiono te działania, które należą do kompetencji samorządu województwa i mogą zostać wskazane w rekomendacjach oraz wnioskach audytu krajobrazowego.

Parki krajobrazowe są jedną z form ochrony przyrody określoną w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. Głównym ich celem jest zachowywanie i upowszechnianie war-

tości przyrodniczych, krajobrazowych, a także historycznych i kulturowych, zgodnie z zasadami racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania zasobami przyrody, które często nawiązują do tradycji danego regionu. Parki krajobrazowe mogą chronić każdy typ krajobrazu, o ile ma on dobrze zachowane zasoby przyrodnicze i jest zbliżony do krajobrazu naturalnego jak np. tereny podmokłe, lasy, wyżyny, masywy górskie. Ponadto w ich obrębie mogą znajdować się także krajobrazy kulturowe z elementami tradycyjnej zabudowy czy układu urbanistycznego⁴.

Utworzenie parku krajobrazowego lub powiększenie jego obszaru następuje w drodze uchwały sejmiku województwa, w której oprócz określenia nazwy, obszaru, przebiegu granic oraz ewentualnej otuliny, wskazywane są szczególne cele ochrony i zakazy właściwe dla danego parku krajobrazowego lub jego części. Warto podkreślić, że samorządy gmin również mają swój wkład w tworzenie parku krajobrazowego, bowiem rada gminy może wystąpić z wnioskiem o jego utworzenie, a także posiada

⁴ Ustawa o ochronie przyrody

Ryc. 24. Zachowany układ zabudowy w jednej z małopolskich wsi

Ryc. 25. Przykład krajobrazu przyrodniczego mającego potencjał do objęcia go ochroną

Ryc. 26. Dolina z występującymi formacjami skalnymi w jednym z parków krajobrazowych

kompetencje do uzgadniania projektów uchwał w sprawie utworzenia parku krajobrazowego.

Postulaty utworzenia nowych parków krajobrazowych na terenie Małopolski są wymienione w kilku dokumentach o charakterze regionalnym, m.in. w przywoływanych we wcześniejszych zapisach Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” oraz w Planie Zagospodarowania Przestrzennego. W celu zachowania zgodności z zapisami w powyższych dokumentach, również i w audycie krajobrazowym należałoby wskazać rekomendacje w zakresie wyznaczenia lub weryfikacji obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony przyrody w postaci parków krajobrazowych.

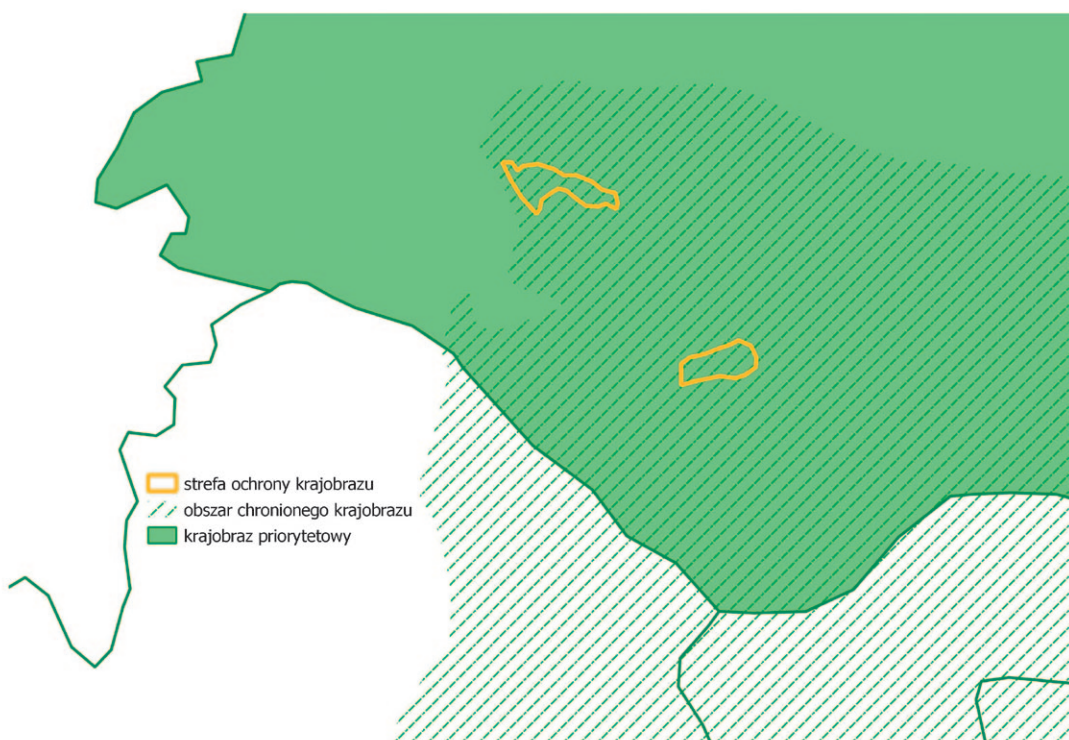
Przy opracowywaniu dokumentu audytu krajobrazowego można wstępnie przyjąć postulat, aby nowe parki krajobrazowe zostały wyznaczone w granicach istniejących obszarów chronionego krajobrazu albo przynajmniej w ich części, w zależności od tego które tereny wymagają szczególnej ochrony. W celu ustalenia dokładnego przebiegu granic oraz określenia nakazów i zakazów dla terenów nowych parków krajobrazowych zaleca-

na jest ścisła współpraca między organami samorządów województwa i gmin (przy udziale służb parków krajobrazowych pełniącymi nad nimi nadzór administracyjny).

Rekomendacje dotyczące wyznaczenia nowych obszarów chronionego krajobrazu powinny obejmować przede wszystkim tereny, które do tej pory były niedoceniane pod kątem krajobrazowym, mimo występujących tam atrakcyjnych elementów krajobrazu, a które to obszary wymagają już teraz działań ochronnych ze względu na występujące i nasilające się negatywne procesy dewastacji dziedzictwa przyrodniczego czy kulturowego.

Sporządzanie planów ochrony

Podstawowym dokumentem planującym ochronę przyrody dla parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych jest plan ochrony, regulowany przepisami ustawy o ochronie przyrody. Ze względu na fakt, iż tematyka niniejszego rozdziału poświęcona jest działaniom w sferze administracji samorządowej województwa, a zadania związane z parkami

Ryc. 27. Przykład zależności przestrzennych przy wyznaczaniu stref ochrony krajobrazu

narodowymi i rezerwatami przyrody należą do kompetencji innych organów administracji publicznej, szczegółowo omówiono w nim jedynie plan ochrony dla parku krajobrazowego.

Plan ochrony dla parku krajobrazowego ustanawia sejmik województwa w drodze uchwały, który to projekt sporządza wcześniej dyrektor parku krajobrazowego lub dyrektor zespołu parków krajobrazowych. Dotychczasowe przepisy ustawy o ochronie przyrody dotyczące utworzenia planu ochrony dla parku krajobrazowego nie nadawały temu dokumentowi rangi aktu prawa miejscowego, a postanowienia w nim zawarte stanowiły jedynie ustalenia do dokumentów planistycznych. Dopiero wejście w życie w 2015 roku ustawy krajobrazowej (dokładniej zwaną ustawą z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu) spowodowało zmianę mocy tego aktu powodując, że plan ochrony dla parku krajobrazowego staje się aktem prawa miejscowego w obrębie krajobrazów priorytetowych, gdzie w ramach audytu krajobrazowego wyznacza się strefy ochrony krajobrazu, wprowadza zakazy i wykaz obiektów historycznych i kulturowych⁵.

Istotnym zapisem wskazującym na silną korelację planu ochrony i audytu krajobrazowego jest konieczność uwzględniania wyników audytu krajobrazowego przy sporządzaniu planu ochrony. Co więcej, ma on zawierać m.in. określenie granic stref ochrony krajobrazów, które szerzej zostaną opisane w następnej części rozdziału. Warto zwrócić uwagę na tożsamy okres sporządzania obu dokumentów, który wynosi 20 lat.

W latach 2017-2020 uchwalono plany ochrony dla dziewięciu spośród jedenastu, zlokalizowanych w granicach województwa małopolskiego, parków krajobrazowych. Dwa z parków (Popradzki PK i PK Orlich Gniazd) nie posiadają planu ochrony. W związku z tym jedną z rekomendacji dla krajobrazów priorytetowych, położonych na obszarze parków krajobrazowych nieobjętych planem ochrony, mogłaby być konieczność sporządzenia takiego dokumentu wraz z określeniem zakazów, które mogłyby być wprowadzone do Uchwały Sejmiku. Kolejną kwestią byłoby dokonanie analizy aktualności zakazów określonych w obowiązujących już planach ochrony. Wyniki takiej weryfikacji skutkowałyby ich uaktualnieniem.

⁵ Ustawa o ochronie przyrody

Ryc. 28. Intensywna eksploatacja lasów na jednym z beskidzkich wzgórz

Przykład wyznaczenie stref ochrony krajobrazu (SOK) w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu w obrębie krajobrazów priorytetowych

Strefy ochrony krajobrazu są specjalną formą ochrony, których granice wyznaczane są: w planie ochrony dla parku krajobrazowego (opisanego w poprzednim podrozdziale); na obszarze chronionego krajobrazu w formie osobnej uchwały sejmiku województwa, w ramach audytu krajobrazowego w obrębie zidentyfikowanych krajobrazów priorytetowych położonych na terenie parku krajobrazowego lub obszaru chronionego krajobrazu.

Strefy ochrony krajobrazu, wyznaczone w obrębie krajobrazów priorytetowych, stanowią w szczególności przedpola ekspozycji, osie widokowe, punkty widokowe oraz obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną, istotne dla zachowania walorów krajobrazowych obszaru chronionej okolicy.

Projekt uchwały, dotyczący wyznaczenia stref ochrony krajobrazu, sporządzany jest przez rząd województwa, który w trakcie prac legislacyjnych występuje o uzgodnienie m.in. z właściwą miejscowo radą gminy, a ta wyraża swoje stanowisko w zakresie wprowadzenia zakazów dla danej strefy. Na zwrócenie uwagi zasługuje fakt, że ustawa o ochronie przyrody nadała radzie gminy uprawnienie do odmówienia uzgodnienia projektu uchwały, jednak może to zrobić wyłącznie w przy-

padku, gdy wprowadzenie zakazów prowadziłoby do ograniczenia możliwości rozwojowych wynikających z dokumentów planistycznych, w stopniu nieproporcjonalnym do wartości jakie obszar chronionego krajobrazu ma chronić.

Rekomendacje i wnioski dotyczące wyznaczenia granic stref ochrony krajobrazu nie muszą pokrywać się z granicami krajobrazu priorytetowego. Istotne jest jedynie, aby wyznaczone one zostały w części krajobrazu priorytetowego na którym znajduje się obszar chronionego krajobrazu lub park krajobrazowy. Co więcej, na terenie danej formy ochrony przyrody może być wyznaczonych nawet kilka niesąsiadujących ze sobą stref.

3.3. Działania innych organów administracji publicznej

W trakcie prac nad audytem krajobrazowym w Małopolsce zaproponowano szereg zapisów obejmujących rekomendacje i zalecenia skierowane na podejmowanie działań przez organy centralne. Kompetencje większości takich podmiotów opierają się o dedykowane im ustawy i rozporządzenia. Część działań, jak na przykład powołanie nowego parku narodowego lub rozszerzenie istniejącego, wymaga zaangażowania Rady Ministrów. Inne muszą odbywać się we współpracy z RDOŚ, Lasami Państwowymi (PGLP), Wodami Polskimi, Konserwatorem Zabytków czy właściwym ministerstwem, w szczególności Ministerstwem Aktywów Państwowych. Niektóre z dzia-

Ryc. 29. Krajobraz porolniczy Przedgórze Bocheńskiego

Ryc. 30. Bobrowisko w okolicy Starego Sącza

łań leżą w kompetencjach operatorów lub też administrujących infrastrukturą techniczną jak np. na obszarze Małopolski Tauron S.A. czy Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad (GDDKiA) oddział w Krakowie.

Zachowanie poziomu lesistości i funkcji lasów

Obszarami w Małopolsce, których potencjalnie najliczniej mogą dotyczyć rekomendacje i wnioski

z audytu krajobrazowego, są tereny leśne i bezpośrednio przyległe do lasów. Lesistość w Małopolsce jest nieznacznie niższa niż średnia dla Polski (tj. 28,7%; dla Polski 29,6%). Z tego powodu należy założyć, że ogólna powierzchnia lasów w województwie nie powinna być zmniejszana. Redukcja wpłynęłaby bowiem w znaczący sposób na postrzeganie charakterystycznego krajobrazu Małopolski. Oprócz samej powierzchni lasów należy mieć na uwadze specyfikę województwa pod

względem struktury gatunkowej drzew. Różnorodność drzewostanu wpływa istotnie na krajobraz. Małopolska to aktualnie region o największym zróżnicowaniu gatunkowym oraz jedyny w Polsce, gdzie nie dominuje w składzie drzew sosna a świerk. Dlatego kierowane rekomendacje, w dużej mierze odnoszące się do Lasów Państwowych, powinny objąć zapisy o nie pomniejszaniu powierzchni leśnej na danym obszarze oraz o zachowaniu wzorca gatunkowego drzewostanu.

Wśród rekomendacji dla obszarów leśnych pojawiających się najczęściej wyróżniamy:

- utrzymanie ochronnej funkcji lasu;
- ograniczenie nadmiernej eksploatacji lasów;
- utrzymanie granicy leśnej;
- ochrona drzewostanów ponad 100-letnich;
- pozostawienie naturalnych procesów przyrodniczych;
- utrzymanie hal szczytowych.

Blisko połowa lasów należących do PGLP to lasy ochronne. Mogą znajdować się w różnorodnym otoczeniu, ale ich funkcja skupia się na kilku głównych aspektach ochrony:

- **glebochronne:**
 - chronią glebę przed zmywaniem lub wyjąłowieniem, powstrzymują usuwanie się ziemi, obsypywanie się skał lub lawin,
 - ograniczają powstawanie lub rozprzestrzenianie się lotnych piasków,
- **wodochronne:**
 - chronią zasoby wód powierzchniowych i podziemnych, regulują stosunki hydrologiczne w zlewni oraz na obszarach wododziałów,
- **gdzie przewidziane są obszarowe formy ochrony przyrody:**
 - stanowią drzewostany nasienne lub ostoje zwierząt i stanowiska roślin podlegających ochronie gatunkowej,
 - mają szczególne znaczenie przyrodniczo-naukowe,

- **określane jako strefy zieleni wysokiej, lasy krajobrazowe, rekreacyjno-wypoczynkowe:**
 - mają szczególne znaczenie dla obronności i bezpieczeństwa państwa (np. poligony),
 - są trwale uszkodzane wskutek działalności przemysłu,
 - są położone
 - w granicach administracyjnych miast i w odległości do 10 km od granic administracyjnych miast liczących ponad 50 tys. mieszkańców lub
 - w strefach ochronnych wokół sanatoriów i uzdrowisk,
- **z przeważającą funkcją wodo- i glebochronną oraz przeciwwietrzną:**
 - są położone w strefie górnej granicy lasów.

Z punktu widzenia krajobrazu największe znaczenie wydają się mieć ostatnie dwa aspekty. O ile eksploatacja lasu prowadzona jest planowo, w szczególności wewnątrz kompleksów leśnych, to w mniejszym stopniu stanowi o zmianach w krajobrazie. Najbardziej odznaczają się w tym zakresie wyręby drzew przy granicy rolno-leśnej lub na stromych zboczach dobrze wyeksponowanych na sąsiedni krajobraz. Dlatego szczególnie ważne jest, aby zachować w krajobrazie granicę rolno-leśną np. przez odpowiednie gospodarcze wykorzystanie lasu jak też poprzez niedopuszczenie do porzucenia rolniczego, wykorzystania sąsiadujących pól i niekontrolowane wkraczanie roślinności (zakrzaczenia) na otwarte tereny.

Tendencją europejską w działaniach na obszarach leśnych jest promowanie transformacji w kierunku bardziej odpornej gospodarki leśnej, opartej na naturalnych procesach zachodzących w ekosystemie leśnym, takich jak:

- mieszanie gatunków na poziomie pojedynczych drzew lub grup drzew;
- odtwarzanie naturalne lub zróżnicowane sadzenie na małą skalę;

Ryc. 31. Zmiany klimatyczne w ujęciu lokalnym mają ścisły związek ze stosunkami wodnymi

- ciągłość pokrywy leśnej, dzięki której unika się w jak największym stopniu zrębu zupełnego i wad tej praktyki;
- stopniowa nieregularność struktury wiekowej drzewostanów;
 - gospodarka w skali drzewa lub grupy drzew;
 - poprawa zdolności do wspierania różnorodności biologicznej.⁶

W tendencję tę wpisują się rekomendacje lokalnie odnoszące się do ochrony najstarszego drzewostanu (ponad 100-letniego, który w Małopolsce stanowi przeszło 10% powierzchni lasów państwowych) oraz zachowanie naturalnych procesów przyrodniczych w ekosystemach leśnych.

Rozszerzanie listy rezerwatów

Lista rezerwatów w Małopolsce obejmuje 85 wpisów. Podlegała ona w audycie krajobrazowym weryfikacji pod względem stanu zachowania, zagrożeń i sformułowaniu rekomendacji w sytuacji wymagającej zmiany granic lub wniosku o wy-

kreślenie obiektu z listy. Właściwym organem do którego skierowane są postulaty dotyczące tego zakresu jest Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska (RDOŚ). Powołanie nowego rezerwatu przyrody jako rekomendacja z prac nad audytem krajobrazowym jest wskazaniem dla obszaru o cennych walorach przyrodniczych, ale głównie krajobrazowych przyrody nieożywionej. W Małopolsce istnieje bogactwo i różnorodność takich form, do których zaliczamy w szczególności:

- odkrywki geologiczne,
- zjawiska krasowe,
- formy skalne,
- jaskinie,
- szata naciekowa,
- stanowiska skamieniałości,
- przykłady erozji i innych procesów kształtujących powierzchnię ziemi,
- widoczne utwory geologiczne,
- wydmy.

Takie formy nie koniecznie wymagają ochrony ścisłej czy też czynnej, ale z pewnością kwalifikują się na ochronę krajobrazową, która pozwala na prowadzenie gospodarki rolnej, leśnej lub rybaczkiej w sposób uwzględniający potrzeby przedmiotu ochrony.

⁶ Komunikat Komisji Do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego I Komitetu Regionów - Nowa strategia leśna UE 2030 - SWD(2021) 651 final

Ryc. 32. Istotny wpływ na dzisiejszy krajobraz ma sposób zaprojektowania inwestycji infrastrukturalnych

Ryc. 33. Dominujące w krajobrazie Małopolski są elementy infrastruktury drogowej

Skorygowanie zasięgu istniejących i tworzenie nowych parków narodowych

Małopolska jest regionem szczególnym pod względem liczby i powierzchni, jaką parki narodowe zajmują w ogóle terytorium województwa. Zlokalizowanych jest tu 6 parków narodowych, co daje województwu pierwsze miejsce w Polsce. Najstarszy to Pieniński Park Narodowy, który powstał w roku 1932. Najmłodszym jest Magurski Park Narodowy, powołany w roku 1995. Niemal 40-letni okres braku zmian w liście parków w wo-

jewództwie, skłania podczas prac audytowych do głębszej analizy, czy dziś ich granice odpowiadają aktualnym potrzebom i kierunkom ochrony. Diagnoza kameralna i terenowa wskazała na możliwą zmianę granicy jednego z parków narodowych. Korekta granicy parku narodowego miałaby na celu wzmocnienie ochrony obszaru sąsiadującego z parkiem. Skrajnie odmienne są obecnie różnice w realnym sposobie ochrony na terenie PN w porównaniu z innymi formami ochrony. Istnieje jednak, w obecnym stanie prawnym znacząca trudność w zmianie takich granic.

Przyczyną jest przede wszystkim trudność przełamania oporu lokalnych i regionalnych środowisk wobec wprowadzania jakichkolwiek regulacji związanych z ochroną wartości przyrodniczych czy krajobrazowych. Powszechne jest bowiem przekonanie, że każda forma ochrony przyrodniczej może tworzyć trudne do przewidzenia bariery dla przyszłego rozwoju. Politycy znajdują się pod presją wyborców, a zwłaszcza właścicieli nieruchomości, deweloperów, przedsiębiorców, właścicieli i zarządców lasów. Argumenty pochodzące z tych środowisk przeważają w sporze z racjami o konieczności ochrony różnorodności biologicznej, korzyściach dla klimatu, jakości życia, nie mówiąc o odpowiedzialności w skali ponadlokalnej czy ponadpokołeniowej. Problem jest poważny, gdyż ścierają się tutaj różne wartości i interesy wspólnoty lokalnej lub wręcz interesu osobistego z racjami wspólnoty narodowej czy regionalnej. W międzyczasie kolejne zasoby i krajobrazy są dewastowane czy nieodwracalnie przekształcane, tracone na zawsze.

Oprócz Ojcowskiego Parku Narodowego wszystkie pozostałe parki Małopolski leżą w paśmie Karpat. Pomimo tego, że pozostałe obszary łańcucha karpackiego, od Bramy Morawskiej po Bramę Przemyską, w większości są objęte ochroną w formie parków krajobrazowych, to jednak system ochrony przyrodniczej łańcucha Karpat ma kilka wyraźnych luk, nieciągłości i występują one właśnie na terenie województwa małopolskiego. Najbardziej spektakularne przerwy to obszar pomiędzy Tatrami a Pieninami (obszar Magury Spiskiej czy szerzej – Spisza), obszar pomiędzy Parkiem Popradzkim a Jaśliskim – czyli zachodnia część Beskidu Niskiego (pasmo Lackowej, masyw Magury Małastowskiej), większość gniazda Gorców oraz otaczający je od północy Beskid Wyspowy. Swoistą lukę stanowi także obniżenie orawskie – pomiędzy Tatrami a masywem Babiej Góry. Paradoks polega na tym, że większość wymienionych obszarów należy do najcenniejszych regionów kulturowych - etnograficznych lub skupiających obiekty znajdujące się na listach UNESCO czy wyróżnionych europejskimi znakami dziedzictwa. Dotyczy to przede wszystkim Spisza, Orawy i Ziemi Gorlickiej.

W tym kontekście zasadnym staje się postulat swoistego „uzupełnienia ogniw” w łańcuchu wielkopowierzchniowych obszarów chronionych,

Ryc. 34. Pozytywny wpływ na krajobraz mają działania naturalizacji cieków wodnych

tak aby rdzeń łuku Karpat był objęty tym samym priorytetem ochrony. Analogicznie do części po słowackiej stronie.

Przemawiają za tym względy nie tylko krajobrazowe, ale przede wszystkim przyrodnicze, bowiem pasmo Karpat jest wielkim paneuropejskim korytarzem ekologicznym i jako takie powinno być priorytetem ochrony.

Poprawa stosunków wodnych

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za gospodarkę wodną w Małopolsce (jak i w innych województwach) jest od 2018 r. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie. Dlatego większość rekomendacji dotyczących stosunków wodnych i obszarów położonych pod wodami i w ich otoczeniu jest skierowana do tej instytucji. Najczęściej powtarzającą się rekomendacją jest ta dotycząca zachowania naturalnego charakteru cieków, co wynika z potrzeby zachowania dotychczasowej formy krajobrazu współgrającego z otocze-

Ryc. 35. Znaczenie dla krajobrazu ma sposób usytuowania infrastruktury technicznej względem powierzchni terenu

niem. Innymi wnioskami dla szeregu krajobrazów, mogą być te dotyczące zaplanowania i realizowania elementów małej retencji. Na pewno do takich działań należy zaliczyć renaturyzację cieków wodnych, wzmocnienie ich ochrony biologicznej, rozwinięcie na dużą skalę zadrzewień i zakrzewień śródpolnych, odtworzenie stawów dworskich i kościelnych, młynówek i lokalnych spiętrzeń, torfowisk i generalnie terenów podmokłych (np. bobrowisk, naturalnych rozlewisk).

Korzyści dla krajobrazu wynikające z takich działań to najczęściej nie tylko poprawa walorów estetycznych i stosunków wodnych, ale również pozytywne oddziaływanie na zmiany klimatu, wzbogacenie bioróżnorodności na szerszym obszarze oraz zachowanie i umacnianie ciągłości ekologicznej.

Obszarowa ochrona zabytków i działania rewitalizacyjne

Małopolska należy do regionów o największych zasobach kulturowego a tym samym i krajobrazowego dziedzictwa. Skarby urbanistyki, ruralistyki, krajobrazu kulturowego i architektury naszego regionu stanowią ponadto rdzeń polskiej kultury narodowej. Szczęśliwie w stosunkowo niewielkim zakresie uległy one katastrofom

wojen światowych, choć zagłada społeczności żydowskiej miała ogromne znaczenie dla praktycznie wszystkich miast. Nie znaczy to jednak, że minione dekady nie przyniosły dotkliwych strat, co więcej niektóre procesy destrukcji nadal trwają. Bezpowrotne straty są pochodną wielu czynników, począwszy od rewolucji społecznej i likwidacji ziemiaństwa, fatalnej polityki mieszkaniowej PRL, czasem zwykłej niewiedzy lub niezrozumienia i wreszcie ważniejszych niż ochrona kulturowa priorytetów.

Wśród najbardziej dotkliwych przykładów zaniedbań należy wymienić stan wielu obiektów rezydencjonalnych Małopolski. Towarzystwo im założenia parkowe, które często zachowały się, mimo że nie ma już dworu czy pałacu. Te pomniki sztuki ogrodowej nadzwyczaj potrzebują środków na profesjonalną ochronę i pielęgnację. Innego typu interwencji wymagają ruiny zamków, z reguły malowniczo położone na szczytach mniejszych czy większych wzgórz, które obrosnięte wysokimi drzewami zatraciły swoją rolę dominant krajobrazowych. Niepokojąca jest sytuacja części zabytkowych obiektów uzdrowiskowych. Ich przetrwanie i rewitalizacja powinna stać się celem pilnej interwencji ze wsparciem i udziałem środków publicznych. Działania rewitalizacyjnych wymaga też większość centrów małopolskich miast. Wpraw-

Ryc. 36. Proporcje elementów przyrodniczych decydują o postrzeganiu krajobrazu

dzie wiele zrobiono dla poprawy estetyki ich przestrzeni publicznych (rynki, plac), ale wielokrotnie zabudowa wokół nich pilnie wymaga działań rewitalizacyjnych. Problem w tym, że choć gminne ewidencje zabytków są bardzo obszerne (wręcz nadmiarowe), to zabytków w państwowym rejestrze prowadzonym przez Konserwatora Wojewódzkiego jest niewiele. Zabudowa mieszkaniowa z XIX i początków XX wieku jest praktycznie biorąc poza rejestr, co utrudnia jej ochronę i finansowanie konserwacji. Czas by rozszerzyć takie działania na kamienice i wille liczące po około 100 lat, tworzące indywidualny wyraz, wręcz budujące tożsamość poszczególnych miasteczek i miast. Znacznie trudniejsza jest sytuacja na terenach wiejskich, gdzie historycznej substancji prawie już nie ma, ale pozostały niezwykle cenne układy ruralistyczne, bardzo wyraziste w krajobrazie. Tam, gdzie jeszcze wartościowa architektura wiejska nie została zastąpiona nową zabudową, jej ochrona in situ jest nie lada wyzwaniem. Alternatywą byłoby tworzenie skansenów, choć z punktu widzenia ochrony krajobrazu kulturowego regionu jest to zdecydowanie gorsze rozwiązanie.

Rozpoznanie zasobów kulturowych w trakcie prac nad audytem pozwoli wskazać obiekty, ze-

społy i układy urbanistyczne, które wymagałyby rozszerzenia ich ochrony prawnej. Przede wszystkim rozszerzenia obszarowego, czyli nie tylko ochrony poszczególnych obiektów, ale również ich otoczenia i powiązań kompozycyjnych. W wielu przypadkach będzie się to wiązało z koniecznością zintegrowania działań konserwatorskich z działaniami na rzecz ochrony przyrody, gospodarki wodnej, ochrony środowiska. Ważne będzie również wsparcie i współpraca lokalnych samorządów z instytucjami i organami rządowymi w podejmowaniu kompleksowych przedsięwzięć.

Takie postulaty dotyczyć będą zespołów urbanistyczno-krajobrazowych, układów przestrzennych miast, terenów wymagających rewitalizacji, szczególnych terenów przyrodniczo-kulturowych.

Uwzględnienie wpływu infrastruktury technicznej na jakość krajobrazu

Spośród infrastruktury technicznej znaczące oddziaływanie na krajobraz i jego postrzeganie mają napowietrzne linie energetyczne, ciepłownicze, słupy energetyczne, farmy wiatrowe i fotowoltaiczne oraz sieci kolejowe i drogowe, a w południowej części województwa infrastruktura nar-

Ryc. 37. Przykład charakterystycznej sylwety małego miasta w Małopolsce

ciarska. Nie można także zapominać o wpływie światła, wynikającego z życia i funkcjonowania człowieka (oświetlenie ulic, osiedli, zakładów przemysłowych, etc.) na tzw „zaśmiecanie” krajobrazu nocnego, choć problem ten nie jest szeroko analizowany w ramach prac nad audytem.

Do czasu prac nad audytem krajobrazowym niewiele uwagi poświęcano było infrastrukturze energetycznej i jej wpływowi na krajobraz/widoki. Z uwagi na niski potencjał Małopolski dla energetyki wiatrowej potencjalne zagrożenie dla krajobrazu ze strony farm wiatrowych jest małe. Niemniej należy szczególnie zwracać uwagę na wpływ takich inwestycji na obszarach priorytetowych. Znacznie większy wpływ w krajobrazie regionu mają inwestycje polegające na budowie słupów dla linii wysokich napięć. Rekomendacjami dla tak przygotowywanych inwestycji jest ich kablowanie (podziemne) na obszarach szczególnie atrakcyjnych krajobrazowo (PK, OChK, przedpola widokowe obiektów dziedzictwa kulturowego). Coraz częściej dominantami w krajobrazie Małopolski są farmy fotowoltaiczne. Nie można negować potrzeb ich powstawanie, jednak ich umiejscowienie

w krajobrazie wymaga szczególnej analizy pod kątem negatywnego dominowania w krajobrazie.

O ile sieć kolejowa jest w Małopolsce słabo rozwinięta, a co za tym idzie jej oddziaływanie na krajobraz jest nieznaczące, o tyle sieć drogowa należy tu do jednej z najgęstszych w Polsce. Postrzeganie sieci drogowej jako elementu krajobrazu znacząco zmieniło się od czasu dynamicznej realizacji programu budowy dróg szybkiego ruchu. To właśnie drogi ekspresowe i autostrady stanowią obecnie najsilniejsze elementy krajobrazowe. Dlatego tak istotne są w decyzjach lokalizacyjnych dla tych dróg rozwiązania techniczne, m.in. to czy zostaną zbudowane nad lub pod dotychczasowym poziomem terenu, odpowiednie zaprojektowanie infrastruktury im towarzyszącej, w tym zwłaszcza ekranów akustycznych czy estakad. Z siecią dróg wiąże się jeszcze większe zagrożenie dla krajobrazu w postaci chaosu reklamowego (więcej na temat reklam w kontekście krajobrazu w rozdziale 3.1). Rekomendacje audytu krajobrazowego w zakresie infrastruktury technicznej mogą zatem być kierowane do administratorów dróg wszystkich szczebli (krajowego, wojewódzkiego, powiatowe-

Ryc. 38. Rozpraszanie zabudowy nie musi odbywać się zawsze z negatywnym skutkiem dla krajobrazu

go i gminnego) i dotyczyć gruntowanych analiz wpływu planowanych dróg na jakość krajobrazu. Ponadto już teraz znakomicie widać jakie koszty funkcjonowania ponoszą gminy w zapewnieniu odpowiedniej infrastruktury i usług dla rozpraszającego się osadnictwa. Dojazd karetki, wywóz

śmieci, dojazd do szkoły, utrzymanie zimowe, położenie drogowych nawierzchni utwardzonych do pojedynczych gospodarstw spowodowało lawinowy wzrost kosztów, nie mówiąc już o zwiększonych kosztach ekologicznych takich działań.

Ryc. 39. Przykład rewitalizacji zabudowy wiejskiej

Ryc. 40. Przykład rewitalizacji zabudowy dworskiej

Ryc. 41. Widok na Trzy Korony z elementami sieci energetycznej

Ryc. 42. Symulacja widoku na Trzy Korony z poprzedniego zdjęcia po usunięciu elementów infrastruktury

Ryc. 43. Zadbana przestrzeń publiczna

3.4. Wnioski

Audyt krajobrazowy otwiera drogę nie tylko do zintegrowania działań na rzecz ochrony i kształtowania krajobrazów przyrodniczo-kulturowych, ale również szerzej – do bardziej świadomego wpływania na jakość przestrzeni. Znacząco może oddziaływać również na poprawę środowiska naturalnego i warunków życia. Lepsze środowisko, bardziej harmonijna przestrzeń i wartości krajobrazu to rosnące potrzeby cywilizacyjne, coraz mocniej artykułowane w kulturze europejskiej. Mogą stać się, w niedalekiej perspektywie, czynnikami sprzyjającymi rozwojowi wielu obszarów i w wielu dziedzinach.

Adresatami audytu są przede wszystkim samorządy, ale szereg działań powinno być podejmowane we współpracy i współdziałaniu z organami i instytucjami rządowymi, organizacjami pozarządowymi a przede wszystkim z lokalnymi społecznościami. Kompatybilność tych działań wywoła efekt synergii, przynoszący wymierne korzyści przestrzenne. Może również przyczynić się do budowania wspólnoty celów na poziomie lokalnym.

Jakość krajobrazu wiąże się z szeroko pojmowaną jakością życia, obejmując wszystkie jego sfery: zamieszkanie, pracę, wypoczynek. Jest to trwały związek zarówno czynny i bierny, bo z jednej strony jesteśmy twórcami przemian krajobrazu, a równocześnie ich odbiorcami. Jako twórcy powinniśmy umieć zadbać o jego jakość, a jako odbiorcy winniśmy szanować jego wartości. W tym celu konieczna jest umiejętność dostrze-

gania krajobrazów (nie tylko tych albumowych), wiedza o czynnikach, które wpływają na jego wartości i zachodzące zmiany a także wyobrażenia o przyszłych skutkach teraźniejszych aktywności w przestrzeni. Do tego mogą przyczyniać się programy edukacyjne, budujące wrażliwość przestrzenną, promocja zagadnień krajobrazowych i związków krajobrazu z różnymi sferami życia oraz problemami cywilizacyjnymi. Zwłaszcza edukacja społeczeństwa prowadząca do świadomego postrzegania przez ludzi krajobrazu i zmian w nim zachodzących, może stać się istotnym krokiem w kierunku przyjęcia powszechnych i trwałych postaw oraz działań zmierzających do troski o jego jakość.

Wielość czynników wpływających na przekształcenia krajobrazów przemawia za tym, żeby problem jakości tych przemian znalazł swoje miejsce nie tylko w samym planowaniu przestrzennym, ale również w planowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego. Wiele z przedsięwzięć w tej sferze może przyczyniać się do takich zmian, które zachowają albo wzbogacają wartości krajobrazowe. Dużo z nich może czynić krajobraz pięknym i harmonijnym, pod warunkiem, że aspekt jakości przestrzeni w dużej skali przestrzennej i czasowej będzie jednym z kryteriów podejmowanych działań. Świadome i konsekwentne podejmowanie problemu jest o tyle ważne, że zmiany w krajobrazie mają charakter bardzo trwały. „Naprawienie” krajobrazu raz zniszczonego udaje się bardzo rzadko, a zawsze przy dużym wysiłku i ogromnych środkach finansowych.

Spis rycin i ilustracji

Ryc. 1.	Krajobraz Beskidu Wyspewego	15
Ryc. 2.	Panorama widokowa wzdłuż drogi lokalnej na Podhalu	16
Ryc. 3.	Przykład krajobrazu proponowanego do zalesienia	17
Ryc. 4.	Siedem głównych obszarów funkcjonalnych wg PZPWM	20
Ryc. 5.	Panorama Tatr	28
Ryc. 6.	Jedna z Winnic na zboczach Doliny Dunajca	29
Ryc. 7.	W takich miejscach warto zadbać o kontynuację charakteru nowej zabudowy	32
Ryc. 8.	Zachowanie rytmu i formy zabudowy mogło być w tym przypadku bezproblemowe	33
Ryc. 9.	Współczesna zabudowa utrzymująca tradycyjny układ przestrzenny w harmonii z krajobrazem	34
Ryc. 10.	Jakość i miejsce stawiania reklam ma ogromny wpływ na postrzeganie krajobrazu	35
Ryc. 11.	Za reklamą ginie piękno architektury	36
Ryc. 12.	Zakłócony widok na Tatry	37
Ryc. 13.	Symulacja widoku na Tatry z poprzedniego zdjęcia po usunięciu reklam	37
Ryc. 14.	Jeden z wielu przykładów rozproszenia współczesnej zabudowy	38
Ryc. 15.	Wyraźny układ zabudowy skupionej w dolinie tworzy harmonijny krajobraz, choć dostrzec można pierwsze oznaki jej rozpraszania	39
Ryc. 16.	Rozpraszanie zabudowy jako istotny element zmian w krajobrazie	39
Ryc. 17.	To już nie tylko rozproszenie zabudowy, ale nieuzasadniona dewastacja krajobrazu	40
Ryc. 18.	Przedpole ekspozycji umożliwiające niezakłócony widok ruin zamku	41
Ryc. 19.	Przedpole ekspozycji zabytkowych zespołów architektoniczno-krajobrazowych zagrożone zakłóceniem widoku	41
Ryc. 20.	Skupiona zabudowa i niezabudowane stoki doliny tworzą uporządkowany, harmonijny krajobraz	42
Ryc. 21.	Unikalny krajobraz płytkiej doliny, zasługujący na ochronę	42
Ryc. 22.	Zarastające pola	43
Ryc. 23.	Przykład krajobrazu przyrodniczo-kulturowego nie objętego parkiem krajobrazowym	46
Ryc. 24.	Zachowany układ zabudowy w jednej z małopolskich wsi	47
Ryc. 25.	Przykład krajobrazu przyrodniczego mającego potencjał do objęcia go ochroną	47
Ryc. 26.	Dolina z występującymi formacjami skalnymi w jednym z parków krajobrazowych	48
Ryc. 27.	Przykład zależności przestrzennych przy wyznaczaniu stref ochrony krajobrazu	49
Ryc. 28.	Intensywna eksploatacja lasów na jednym z beskidzkich wzgórz	50
Ryc. 29.	Krajobraz porolniczy Przedgórze Bocheńskiego	51
Ryc. 30.	Bobrowisko w okolicy Starego Sącza	51
Ryc. 31.	Zmiany klimatyczne w ujęciu lokalnym mają ścisły związek ze stosunkami wodnymi	53

Ryc. 32.	Istotny wpływ na dzisiejszy krajobraz ma sposób zaprojektowania inwestycji infrastrukturalnych	54
Ryc. 33.	Dominujące w krajobrazie Małopolski są elementy infrastruktury drogowej	54
Ryc. 34.	Pozytywny wpływ na krajobraz mają działania naturalizacji cieków wodnych	55
Ryc. 35.	Znaczenie dla krajobrazu dla krajobrazu ma sposób usytuowania infrastruktury technicznej względem powierzchni terenu	56
Ryc. 36.	Proporcje elementów przyrodniczych decydują o postrzeganiu krajobrazu	57
Ryc. 37.	Przykład charakterystycznej sylwety małego miasta w Małopolsce	58
Ryc. 38.	Rozpraszanie zabudowy nie musi odbywać się zawsze z negatywnym skutkiem dla krajobrazu	59
Ryc. 39.	Przykład rewitalizacji zabudowy wiejskiej	60
Ryc. 40.	Przykład rewitalizacji zabudowy dworskiej	60
Ryc. 41.	Widok na Trzy Korony z elementami sieci energetycznej	61
Ryc. 42.	Symulacja widoku na Trzy Korony z poprzedniego zdjęcia po usunięciu elementów infrastruktury	61
Ryc. 43.	Zadbana przestrzeń publiczna	64

Pozostałe zdjęcia wykorzystane w publikacji:

Lipnica Murowana	6-7
Okolice ujścia Skawy do Wisły	12-13
Gołkowice Dolne	30-31
Podmokłe łąki w okolicach Lasów Radłowskich	44-45
Puszcza Niepołomicka część północna	62-63
Szczepanowice w gminie Pleśna	68
Dolina Popradu	okładka tył

Mapy

Małopolska – obszary zabudowane	
Prawne formy ochrony	
Rozmieszczenie obiektów z rejestru i ewidencji zabytków	
Prace nad audytem krajobrazowym – mezoregiony	
Prace nad audytem krajobrazowym – granice jednostek	
Prace nad audytem krajobrazowym – typologia jednostek	

 MAŁOPOLSKA

www.malopolska.pl

ISBN: 978-83-66580-97-8